

**DEKONVERZIÓS NARRATÍVÁK
AZ ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK KÖRÉBEN**

Jelige: Dekonverziós narratívák Erdélyben

A dolgozat utolsó módosításának időpontja: 2024. június 27., csütörtök 14:55

Tartalomjegyzék

1.	Bevezető	4
2.	Elméleti keret	5
2.1.	<i>Az egyház szerepe Romániában és Erdélyben</i>	5
2.2.	<i>Dekonverzió, mint a modernizáció eredménye</i>	6
2.3.	<i>A valláselhagyás konceptualizációjának dimenziói</i>	7
2.4.	<i>De- és konverzió dinamikája</i>	8
2.5.	<i>Kitérési minták és utak</i>	11
2.6.	<i>Mi jön a valláselhagyás után? Dekonverziós trajektóriák</i>	17
2.7.	<i>A dekonverzió, mint a vallási mezőn belüli migráció</i>	18
2.8.	<i>Pszichológiai elméletek a vallásossággal kapcsolatban</i>	19
3.	Módszertan.....	21
4.	Empirikus rész.....	22
4.1.	<i>Dekonverzió előtti időszak</i>	22
4.2.	<i>Dekonverzió időszaka</i>	26
4.3.	<i>Dekonverzió utáni időszak</i>	33
5.	Következtetés	34
6.	Bibliográfia.....	36

Absztrakt

Számtalan profán és szentírási elbeszélés számol be csodálatos körülmények között történő megtérésekről, azonban kevés szó esik azon személyek helyzetéről, akik valamilyen okból kifolyólag eltávolodtak a vallási közösségüktől. Kutatásom központi kérdése az, hogy az erdélyi magyar nemzetiségű fiatalok körében milyen dekonverziós narratívák léteznek. Továbbá célom megvizsgálni, hogy milyen indítékok, okok és tapasztalatok állnak a valláshagyás mögött, valamint milyen kilépési stratégiákat alkalmaznak. Az erdélyi fiatalok körében történő valláshagyás mélyreható és átfogó vizsgálatához kvalitatív módszertant alkalmaztam, ahol narratív biográfiai interjúk által nyertem betekintést a dekonverzió sajátosságaiba. Ez a kutatás új perspektívákat nyithat Erdélyben, ahol a dekonverzió jelenségének specifikus okai és következményei még nem képezték vizsgálatok tárgyát. Az eredmények nem csupán az akadémiai közösséget gazdagítanak, hanem értékes információkat nyújthatnának a pasztorációban dolgozó szakemberek számára is.

1. Bevezető

Számtalan profán és szentírási elbeszélés számol be csodálatos megtérésekről, azonban kevés szó esik azon személyek helyzetéről, akik valamilyen okból kifolyólag eltávolodtak a vallási közösségüktől. Kutatásom relevanciáját igazolja, hogy Erdélyben még nem folytattak átfogó szociológiai vizsgálatot a dekonverzió specifikus okaira és következményeire vonatkozóan. A téma mélyreható vizsgálata nem csupán az akadémiai diskurzusban nyithat új perspektívákat, hanem a pasztorális gyakorlatok megújításához is hozzájárulhat.

Kutatásom központi kérdése az, hogy az erdélyi magyar nemzetiségű fiatalok körében milyen dekonverziós narratívák léteznek. Továbbá célom megvizsgálni, hogy milyen indítékok, okok és tapasztalatok állnak a valláselhagyás mögött, valamint milyen kilépési stratégiákat alkalmaznak.

Az erdélyi magyar fiatalok valláselhagyásának alapos vizsgálatához kvalitatív módszertant alkalmaztam, ahol narratív biográfiai interjúk által nyertem betekintést a dekonverzió sajátosságaiba. Az interjúalanyok feltérképezése és kiválasztása a hólabda módszer segítségével történt.

Tudományos értekezésem az elméleti kerettel folytatódik, ahol a dekonverziót egy interdiszciplináris területként értelmeztem, amit szociológiai, pszichológiai és nem utolsósorban teológiai perspektívából vizsgáltam. Ebben a szakaszban először a vallás társadalmi szerepének változásait ismertetem, különösképpen a posztkommunista Románia, és azon belül Erdély specifikus helyzetére vonatkozóan. Elemeztem, hogyan befolyásolta a vallásosság alakulását az államszocialista korszak valláspolitikája és a rendszerváltás után következő deszekularizációs folyamat. Ezt követően össztársadalmi szempontból vizsgáltam a modernizáció hatását az individualizmus, és a vallási pluralizmus növekedésére, valamint a szekularizáció kialakulására. Bemutattam a valláselhagyás különböző definícióit és a meghatározására használt egyéb fogalmakat, amit a leggyakrabban alkalmaztak a tudományos kutatásokban. Ezután a, de- és konverzió dinamikájára tértem ki, ahol a dekonverziót a konverzió tükörképeként értelmeztem. Továbbá kísérletet tettem a témában született legfontosabb nemzetközi kutatások eredményeinek szintetizálására is. Bourdieu (1978) mezőelméletét felhasználva, Streib és munkatársainak (2009) elmélete alapján, a valláselhagyást egy olyan mozgásként ábrázoltam, ami a vallási mezőn belül és kívül történik. Végezetül pedig pszichológiai szempontból mutattam be a hitfejlődési szakaszokra, valamint az istenképekre vonatkozó elméleteket.

A módszertani ismertetőt, a kvalitatív interjúk részletes elemzése követi, ahol tizenkét személy élettörténetén keresztül ismertettem a valláselhagyás specifikus okait, valamint a hittől való eltávolodás érzelmi és társadalmi vonatkozásait.

2. Elméleti keret

A dekonverziót interdiszciplináris megközelítésben vizsgálom szociológiai, pszichológiai és teológiai szempontok alapján. A következőkben ennek néhány aspektusát mutatom be.

2.1. Az egyház szerepe Romániában és Erdélyben

A posztkommunista államokban, mint amilyen Románia is, a modernizáció folyamata mellett az államszocialista korszak valláspolitikája is hatással volt a lakosság vallásosságára (Kiss, 2013). A rendszerváltás után, Kelet-Európában egy átfogó deszekularizációs folyamat vette kezdetét, amely a vallás társadalmi relevanciájának és befolyásának újbóli megerősödését eredményezte. Ennek okán a vallási normák ismételten domináns szerepbe kerültek a korábban már szekularizált intézményi rendszerekben, mint például az oktatásban. Ezenkívül a vallás növekvő befolyása megfigyelhető a politikai életben is, ami együtt járt a kultúrtermékek, többek között a művészeti, irodalmi és filozófiai alkotások vallásos tartalmának erősödésével. Emellett a vallási termékek és gyakorlatok iránti kereslet növekedése is tükrözi ezt a tendenciát, amely összességében a vallásosság társadalmi pozíciójának megerősödését mutatja (Kiss, 2020).

Továbbá az általam vizsgált populáció vallásosságát meghatározta, hogy az erdélyi magyar történelmi egyházak a szakrális funkcióikon túlmenően, a társadalom kisebbségi önszerveződési és identitásmegőrző eszközeiként is működnek. Az erdélyi magyar intézményrendszer egyik alrendszerének tekinthetjük az egyházat, ami mélyen integrált a kisebbségi társadalomban. Egyrészt kiterjedtségük alapján, ugyanis Erdélyben nincs még egy olyan intézményrendszer, ami ennyire széleskörűen fedné le a kisebbségi társadalom tagjait. Legfőképpen a kistelepüléseken érezhető az egyház meghatározó jelenléte, ahol gyakran egyetlen közösség-szervezőként vesznek részt a helyi életben. Az erdélyi magyarok vallásossága miatt az egyház továbbra is hiteles szervezetként tud működni, így a közigazgatási intézményekhez hasonlóan tud jelen lenni az emberek mindennapjaiban. Megítélését továbbá pozitívan fokozza, hogy olyan nonprofit alapítványokat és egyesületeket alapítottak az elmúlt évtizedek során, ami által az adott közösség egy specifikusabb szegletét is integrálni tudták. Sajátos jogi státuszuk következtében, mint államilag elismert felekezetek bizonyos állami

támogatásban részesülnek, így működésüket egy olyan anyagi háttér biztosítja, ahol garantált van a stabilitás. Végül az erdélyi magyar történelmi egyházak több más kisebbségi intézményrendszerrel is összefonódnak: oktatási intézményeket működtetnek országszerte, állami akkreditációval bíró szociális intézményekkel rendelkeznek és gyakran a kulturális élet előmozdítóivá válnak. Összeségében, a fent említett tényezők alátámasztják az egyház széleskörű legitimitását, valamint közösségsszervező erejének mértékét az erdélyi magyar fiatalok körében (Kiss, 2020).

2.2. Dekonverzió, mint a modernizáció eredménye

A valláselhagyás több kutatója (lásd Barbour 1994, Fazzino 2014) a modernizáció által okozott individualizmusban, valamint a vallási pluralizmus térnyerésében látja a dekonvertált személyek növekvő arányát. A szekularizált társadalmak magasabb száma, valamint a vallásos identitás fokozatos elvesztésre arra enged következtetni, hogy ez a tendencia tovább fog erősödni világszerte (Zuckerman, 2011). A legnagyobb hagyománnyal bíró szekularizációs elméletek, hasonlóképpen a modernizációval kapcsolják össze a fiatalok vallásosságának változását. Amellett érvelnek, hogy a társadalom modernizálásával, tehát a gazdaság iparosodásával, a lakosság urbanizálódásával és annak racionalizált térnyerésével a vallás társadalmi jelentősége csökken (Wilson, 2002). Az elméleti megközelítés néhány kritikusa amellett érvel, hogy a modernizáció csupán az intézményes vallásosságot csökkentette, az egyéni vallásosság aránya továbbra is magas maradt. Például a szekularizáció tézisével azzal próbálták árnyalni, hogy csupán a vallási differenciálódást kötötték össze a modernizáció jelenségével (Casanova, 1994). A vallásgyakorlat hanyatlása, valamint annak átkerülése a privátszférában, nem tekinthető a modernitás szükségszerű következményének. Olyan társadalmi hatások, mint például a gyermekkori szocializáció, elősegíthetik a felekezeti intézményektől való eltávolodást, ez azonban nem feltétlenül eredményezi a vallásosság csökkenését. Tehát, miközben az egyházi kötődés gyengülhet, a személyes vallásosság változatlan maradhat vagy néhány esetben akár erősödhet is (Enstedt és mtsai., 2020).

Ennek következtében az egyházi közösségek, a plauzibilitási struktúrák segítségével próbálják biztosítani a közös hagyományok és hitrendszer fennmaradását. Ez különösen abban a helyzetben válik létfontosságúvá, miután a közösséggel hasonló világnézetet valló személy megszakítja korábbi kapcsolatait, ami a hiedelmek plauzibilitásának alapját képezte. A modern és pluralisztikus társadalmakban – ahol többféle világnézet és jelentésrendszer verseng a hívek figyelméért – a plauzibilitási struktúrák szerepe még inkább előtérbe kerül. Megőrzésükért a vallási szervezetek újra kell gondolják tevékenységüket, hogy továbbra is plauzibilitási bázist

tudjanak nyújtani egy olyan helyzetben, ahol a többségi társadalom már nem garantálja az adott világnézet támogatását. A pluralizmus által támasztott kihívásokra reagálva, az egyházak gyakran megerősítik közösségi identitásukat, létrehozva egy szorosan összetartó csoportot, amely képes ellenállni a kívülről érkező, gyakran ellentmondásos nézetekkel szemben (McGuire, 1992).

2.3. A valláselhagyás konceptualizációjának dimenziói

Ahogy arra már rámutattak (lásd például Cragun és Hammer, 2011), a valláselhagyás definíciójának pontatlansága és inkonzisztenciája akadályozza a korábbi kutatásokra alapozó vizsgálatokat. A jelenséget leíró terminológiák – mint a dekonverzió, aposztázia, kiválás, eltávolodás a hittől, kilépés és más egyéb fogalom – nem szolgáltatnak egyértelmű képet arról, hogy a meghatározások pontosan mit takarnak. A különbségek rávilágítanak a téma összetettségére és annak szükségszerűségére, hogy pontosabb definíciókat alkalmazzunk a valláselhagyás tudományos vizsgálatához. A következőkben a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a valláselhagyás konceptualizációjára tett néhány kísérletet.

A vallásból való kilépést hagyományosan az aposztázia fogalmával azonosították, amely görög etimológiájú, jelentése „valamitől távol állni”. Egy viszonylag korai definícióban az aposztáziát egy specifikus kilépési formának tekintették, ahol az egyén nem csak elhagyja a vallását, hanem ellenséges hozzáállást is tanúsít azzal szembe. Ennek kialakulását több tényező is befolyásolhatja, mint a kilépés módja, az új társadalmi hálózatokkal való kapcsolat, és a korábbi csoporttal szembeni értékítélet (Wright, 1998). Más meghatározásban az aposztázia a vallási hagyományoktól való elszakadást is jelenti, ami magában foglalja az egyén vagy a csoport fokozatos vagy hirtelen történő eltávolodását a korábban gyakorolt vallási gyakorlatoktól (Streib & Klein, 2013). Ez a folyamat személyes és társadalmi változásokat is eredményez, beleértve az új életfilozófiák kialakítását és a közösségi kapcsolatok átalakulását. Erkölcszociológiai szempontból az aposztázia, a hittagadás egy olyan formája, ahol a keresztény ember tudatosan szembefordul korábbi hitével (Dr. Veres, 1993). A fogalom negatív konotációjából adódóan, azonban a kifejezés elhanyagolását javasolják a szerzők.

Habár a szakirodalomban kevésbé elterjedt, de a „kilépők” (exitors), valamint a „vallási dizaffiliáció” kifejezések ugyancsak a valláselhagyás folyamatára utalnak. A „kilépők” definícióját egyszerűen határozzák meg, ami olyan személyeket takar, akik elhagyják a vallásukat. A szerzők azért részesítik előnyben ezt a terminológiát, mert semleges utal az esemény tényére, anélkül, hogy bármilyen értékítéletet fogalmazna meg az adott döntéssel kapcsolatban (Cragun és Hammer, 2011). A „vallási dizaffiliáció” esetében már egy olyan

folyamatról beszélünk, ahol a vallásos állapotból a nem vallásos állapotba történik meg az átmenet. (Fenelon & Danielsen, 2016).

A dekonverzió fogalmának meghatározására tett próbálkozásaink során nem hivatkozhatunk egy kiterjedt szakirodalomra. A jelenség első szisztematikus kutatója, a dekonverzió definícióját tág értelemben használta, mint a „vallásos hit elvesztése vagy megfosztása” és négy aspektust kapcsolt hozzá: intellektuális kétely; erkölcsi kritika; emocionális szenvedés; közösségtől való teljes elszakadás (Barbour, 1994). Újabb kutatásokban hiányosnak találták az előbbi meghatározását, és hozzákapcsoltak egy újabb dimenziót, ami a konkrét vallási élmények elvesztését takarta. Meghatározásuk szerint a dekonverzió egy intenzív életmódváltozás, ami egyéni és társadalmi szempontokat egyaránt magában foglal, illetve szorosan párosul a magánélet változásával is. A dekonverzió definíciójának kulcsfontosságú elemei között szerepelnek a tapasztalati, motivációs, intellektuális-ideológiai, valamint erkölcsi-kritikai szempontok, amelyek mindegyike egyéni jellegzetességeket is tükröz és egy alaposabb pszichológiai elemzést igényel. Ezenfelül úgy gondolják, hogy a dekonverzió mélyreható vizsgálatához elengedhetetlen a kontextus megértése, ugyanis a vallás elhagyása egy adott kultúrában, egy adott időpontban, a sajátos vallási mező keretén belül történik. Véleményük szerint a dekonverzió kifejezésének használata segít elkerülni a korábbi kifejezésekkel járó negatív konnotációkat (Sterib és mtsai., 2021). Más szerző, az előbbi meghatározás nyomán, úgy hivatkozik a dekonverzióra, mint egy specifikus kilépési formára, amelyet „újra-affiliáció nélküli eltávolodásként definiál (Fazzino, 2014). Egy néhány évvel ezelőtt megjelent kutatásban a következő meghatározást olvashatjuk: *„a dekonverzió azt az eseményt jelöli, hogy a korábban hívő ember nem akar, vagy nem tud többé hinni, illetőleg ezt valamikor tudatosan eldöntötte, és jelenleg nem-hívőként vagy egykori keresztényként határozza meg magát”* (Tobias és mtsai, 2020: 11). A számtalan definíció ellenére a dekonverzió fogalmát számtalan kritika érte. Egyes kutatók szerint a dekonverzió túlságosan leegyszerűsítő kifejezés a vallástól való eltávolodás leírására (Cragun és Hammer, 2011). Érvelésük alapján a hasonló változásokat – beleértve a vallásos hit elutasítását is – konverzióként kellene tekinteni. Hasonlóképpen azt is javasolják, hogy hagyjuk el a dekonverzió kifejezését, mert túlságosan redukcionista, valamint azért, mert minden dekonverzió egyben konverzió is (Fazzino, 2014).

2.4. De- és konverzió dinamikája

Bár a vallási konverzió viszonylag jól kutatott téma, a vallásból való kilépés és annak folyamata már kevésbé van a társadalomkutatók fókuszában. A valláshagyás néhány kutatója

(lásd például Streib és mtsai. 2021, Fazzino 2014) azt az álláspontot képviselik, miszerint a dekonverziót a konverzió tükörképeként kell értelmezni, figyelmet fordítva a vallásos mező dinamikus változásaira. A konverzió egy vallásos áttérési folyamat, ami az egyén világgépének átalakulásával jár együtt, válaszként egy olyan krízishelyzetre, amit a korábbi világgép által már nem tudott értelmezni. Ez a folyamat nem csupán kognitív változásokat foglal magában, hanem a személyiség átalakulását is, ami végül az egyén társadalmi helyzetének és önképének megváltozásához vezet. A konverzió így egy komplex és többdimenziós folyamat, ami több korábbi esemény és tapasztalat hatására alakul ki, illetve a számos megoldási stratégia közül, az egyén egy más vallási opciót választ (Kiss, 2001).

A konverziós kutatások terén két fő elméleti megközelítés különíthető el: az egyik a Glock és Stark relatív deprivációs (viszonylagos nélkülözés) elmélete, a másik pedig a Lofland és Stark által kidolgozott megtérési modell. Előbbi esetében, a megtérés folyamatának motivációját egy komplex dinamika alakítja, amelyben a taszító és vonzó erők egyaránt jelen vannak. A relatív depriváció elmélete szerint ez a motiváció öt különféle hiányállapotból ered: gazdasági, társadalmi, organikus (testi egészségre vonatkozó), etikai és pszichológiai (lelki). Ezek a deprivációk az egyén vagy a csoport által érzékelt relatív hátrányos helyzetből származnak, ami a különféle vallási mozgalmak felé ösztönzi őket. A gazdasági nélkülözés például hajlamosabbá teheti az embereket a szekták felé, míg a társadalmi depriváció az egyházakhoz való kötődést erősítheti. Az organikus és pszichikai deprivációk a kultuszok iránti érdeklődést, míg az etikai nélkülözés pedig a forradalmi mozgalmakhoz való csatlakozást indíthatja el. A relatív depriváció elmélete annak alátámasztására tett kísérletet, hogy az új vallási mozgalmakhoz való csatlakozás mögött gyakran egy depriváció érzékelése áll (Glock és Stark 1965, id. Török 2011).

A megtérés folyamatát továbbá egy hétlépcsős modellen keresztül írták le, amit egy, az 1960-as években létrejött vallási mozgalom tagjainak vizsgálata során állítottak össze. E modell alapján a potenciális megtérő hét lépésen megy keresztül, amíg el nem ér a teljes elköteleződés állapotába. A modell a következő lépéseket tartalmazza: Az egyén akut és tartós feszültséget érez (1); Vallásos beállítottságú környezetbe kerül, ami előnyben részesíti a vallási közegben történő feszültségfeloldást (2); Magát vallási keresőként definiálja (3); Életének egy kritikus pontján találkozik a csoporttal (4); Szoros érzelmi kapcsolatokat alakít ki a csoport tagjaival (5); Megszűnnek a csoporton kívüli kapcsolatai (6); Intenzív interakció alakul ki közte és a csoport tagjai között (7). E folyamat során minden lépés elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki a teljes elköteleződés útjára eljusson és a csoport megbízható tagjává váljon. A modellre érkező kritikája alapján a megtérési tapasztalatok akár személyenként eltérőek is lehetnek, mert

az emberek különböző motivációk miatt csatlakoznak a vallási csoportokhoz, így a megtérés folyamatát többféle módon élhetik meg. Ez arra utal, hogy a megtérés egy sokféle és személyre szabott út, ami nem mindig követ egy előre meghatározott, lineáris sémát (Lofland és Stark 2005, id. Török 2011).

A megtérés, mint többdimenziós jelenség, egyéni és közösségi szinten is vizsgálható, négy típusmodellen keresztül értelmezve: radikális megtérés, konszolidáció, reaffirmáció és adherencia. Radikális megtérés alatt ritkábban előforduló, jelentős hitváltozásokat értünk, például amikor valaki a konzervatív zsidóságtól a fundamentalista kereszténység felé fordul. A konszolidáció egy lágyabb átalakulást jelent, ahol az egyén meglévő identitását megerősítik az új vallásgyakorlati elemek, mint amikor valaki a nem-ortodox zsidó gyakorlatot szigorúan ortodox hittel ötvözi. A reaffirmáció a régi identitáshoz való visszatérést jelöli vallási változás nélkül. Azonban korábbi tapasztalatai egy megújult értelmezéssel párosulnak már, például egy katolikus karizmatikus megtérésénél. Végül az adherencia a vallási közösséghez való csatlakozást írja le mély hitbeli tapasztalatok nélkül, kiemelve, hogy az egyén formálisan tartozhat egy közösséghez anélkül, hogy teljes mértékben osztaná annak hitrendszerét. Ez a négy megközelítés tükrözi a megtérési formák sokszínűségét, valamint egyéni jellegét (Török 2011).

Hét empirikus megfigyelésen keresztül vázolhatjuk fel az új vallási mozgalmakhoz való csatlakozás dinamikáját és motivációját. Elsőként a tagok toborzását emeli ki, ami főként a meglévő szociális hálózatokon keresztül történik. Ez a tézis szembe megy az agymosás-elmélettel, ami manipulációt feltételez a csatlakozás mögött. Hangsúlyozza továbbá az érzelmi kötődés jelentőségét a mozgalom és az új tagok iránt, valamint a leendő konvertiták közötti intenzív kapcsolatokat. Az új mozgalmakhoz való csatlakozást az jellemzi, hogy az érintettek gyakran alacsonyabb szociális vagy gazdasági kötődésekkel rendelkeznek, és új közösséget keresnek. Továbbá, sok csatlakozó nem mutatta, hogy korábban vallási szocializációs tapasztalata lett volna, ami az ideológiai elkötelezettség vagy a vallásos neveltetés hiányára utal. A megtérésre hajlamos személyek gyakran tekintik magukat vallási útkeresőkné, ami a filozófiai vagy a vallási irányultságokkal áll kapcsolatban. Az új mozgalmak által kínált „speciális kompenzátorok”, mint közvetlen jutalmak és ösztönzők, szintén kulcsszerepet játszanak a tagok bevonásában. Végül Török kiemeli, hogy a konvertiták kapcsolatainak hiánya és a mozgalom társadalmi elfogadottsága negatívan befolyásolja a megtérési hajlandóságot, különösen azokban a csoportokban, amelyek jelentős elköteleződést igényelnek a tagjaiktól (Dawson 1998, id. Török 2011).

A konverzió, a modernizációs folyamatok tükrében, nem csak a vallásos individualizmus és pluralizmus erősödését jelentette, hanem a vallásos mobilitás növekedését is. A megtérési karrierekről szóló tézis, miszerint az emberek életük során többször is átélhetik a megtérés folyamatát és válhatnak vallást, arra enged következtetni, hogy egy más vallás felé elmozdulást megelőz egy dizaffiliációs folyamat is, ami a korábbi vallási kötődések megszakadását jelenti (Streib és mtsai. 2009; Berger 1978; Richardson 1977). Így a valamely irányba való elmozdulás, egyszerre jelenti a valami más felől való eltávolódást. Hasonló megállapítás alapján minden konverziós folyamat magában hordozza a dekonverziót is, és minden dekonverzió egyfajta konverziót is jelent. Tehát a valami felé történő mozgás egyben valamitől való eltávolódást is jelent; a vallás felé való konverzió hasonló a szekularitás felé való mozgáshoz (Barbour 1994).

Más kutatómunkában a konverzió és dekonverzió olyan aspektusait elemték, mint az érzelmi válasz, életrajzi pálya, személyes átalakulás vagy az élethelyzet perspektívája. A konverzió esetében az egyének egy új spirituális útra lépnek, amely meghatározott céllal és jelentéssel bír, és olyan mély érzelmi reakciókat vált ki, ami az önbizalom megnövekedésétől az extázisig terjedhet. Az egyéni élettörténetekben ez az „új én” kialakulása, a kétségek elosztását és a vallási összhang megélését eredményezi, ami társadalmi elismerést is hozhat. Ezzel szemben a dekonverzióra a spirituális küzdelem és a bizonytalan célállapot a jellemző, érzelmileg pedig gyakran gyászt, büntudatot és kirekesztettséget éreznek. Az életrajzi változások a régi „én” elvesztésére és a vallási kötelek feladására összpontosítanak, míg az átalakulás során a megkönnyebbülés, az igazságkeresés, az önállóság és a szabadság élménye dominál, ami egy stigmatizált státuszhoz vezethet (Fazzino 2014).

2.5. Kitérési minták és utak

A dekonverzió első szisztematikus kutatója, autobiográfiák által azonosította a valláselhagyás négy jellemzőjét. A kitérést egy 20. századi jelenségnek tartja, ami összefüggésben áll a modernizáció olyan aspektusaival, mint az individualizáció vagy a vallási pluralizmus. Munkája során neves teológusok, filozófusok és írók publikációi által térképezte fel a hitvesztés szempontjait, ami minden narratívában sajátos módon megjelent. A vallás elhagyásának folyamata jelentős mértékben befolyásolja az egyén érzelmeit és környezetét, így a narratíva középpontjában a spirituális küzdelem áll. Elméletében kitér arra, hogy a dekonverzió és a konverzió folyamata azonos lehet, de narratívái eltérhetnek egymástól. Állítását azzal támasztja alá, hogy a személyes változás nem csupán a múltbeli hitrendszer, értékek vagy identitás elhagyását jelenti, hanem egyúttal egy új meggyőződésrendszer,

értékrendszer vagy identitás felé való elmozdulást is magában foglal. Definíciójában a dekonverzió kifejezését tág értelemben használja, mint a „vallásos hit elvesztése vagy megfosztása”, amihez a következő négy aspektust kapcsolja: az intellektuális kétely, amely a hitrendszer alapvető igazságainak megkérdőjelezését és a korábban elfogadott dogmák tagadását jelenti; az erkölcsi kritika, ami a vallási csoportok által képviselt életmód és értékrend elutasításából ered; az emocionális szenvedés, amely olyan mély érzelmekből fakad, mint a gyász, büntudat, a magány vagy a kétségbeesés; és végül a közösségtől való teljes elszakadás, amely a vallási csoportoktól és közösségektől való fizikai és lelki távolságtartást foglalja magában (Barbour, 1994).

Későbbi munkákban hasonlóképpen négy szakaszra osztották a valláselhagyás folyamatát, amely során keresztül lehet egy kitérő személy. Mindenekelőtt a szerző rámutat arra, hogy a kitérés nem csupán egy adott szerepkörből való elszakadás, hanem egy mélyreható átmeneti időszak is, ami számtalan kihívás elé állítja az illetőt. Az első lépés a kétségek megjelenése, amit gyakran olyan személyes krízisek idéznek elő, mint a munkanélküliség vagy a kapcsolatok válsága. Emiatt az egyén felülvizsgálja és újraértékeli a vallás iránti hozzáállását. A második szakasz az alternatívák keresése, amikor az egyén megerősítést keres kétségeinek igazolásához, és lehetőségeket keres arra, hogy a meglévő egyházi szerepköröit elhagyja. Erre az időszakra jellemzőek az erős belső konfliktusok, valamint a kilépési stratégiák feltérképezése. A harmadik szakasz a fordulópont, egy meghatározó esemény vagy felismerés, ami csökkenti a kognitív disszonanciát, lehetővé teszi a nyilvános döntésbejelentést, és mobilizálja a szükséges erőforrásokat a változáshoz. A folyamat záró szakasza az új önkép kialakítása, amely során az egyén meghatározza és elfogadja az új identitását, megteremti az átmenetet a régi és az új szerep között, új társadalmi kapcsolatokat épít, és integrálja a régi szerep maradványait az új énképbe. Ez a szakasz különösen nehéz és kihívásokkal teli, mert az a valláselhagyó újra kell értelmezze identitását és helyét a társadalomban, miközben az egyensúlyt keresi múltja és jövője között (Helen Rose Fuchs Ebaugh, 1988).

A valláselhagyást és annak narratíváit, a vallási szervezet típusa és annak társadalmi legitimitásának függvényében is azonosították. A szervezetek legitimitációja és működési szabadság nagymértékben függ attól, hogy mennyire állnak összhangban környezetük meghatározó szervezeteinek érdekeivel. Azok a szervezetek, amelyek jól beilleszkednek a társadalmi rendszerbe, magas szintű legitimitást és nagyfokú önállóságot élveznek, míg ezzel szemben az eltérő érdekű szervezeteket gyakran megbélyegzik és szigorúbb felügyelet alá helyezik. Ez a megközelítés három fő szervezettípust határoz meg: a hűségesek, amelyek harmonikus kapcsolatban állnak a környezetükkel; a versengők, amelyek bizonyos fokú

feszültséget tapasztalnak a többségi társadalommal szemben; nem utolsó sorban pedig az aláások, akik a legnagyobb ellenállással és kontrollal szembesülnek. E szervezeti típusok között a kilépési folyamatok és annak módjai eltérnek egymástól. A hűséges típusú szervezetekből való kilépések gyakran háttérben maradnak, hiszen a távozók csendesen hagyják el a vallási szervezetet, kerülve bármilyen nyilvános vitát. A szakirodalom szerint ők az úgynevezett „árulók”. Ezzel szemben a versengő szervezeteknél a kilépő „sípfüjők” gyakran nyilvánosságra hozzák a döntésüket, felfedve az egyházközségen belüli problémákat, ami tovább fokozhatja a szervezet és a környezete közötti feszültséget. Az aláások szervezetek esetében a kilépés még markánsabb, ahol az „apostáták” nyíltan ellenzik és kritizálják korábbi szervezetüket, csatlakoznak az ellenzéki szervezetekhez, és nyilvános platformokon fejtik ki a véleményüket. Ezek a különbségek a kilépési szerepekben – árulók, sípfújók és apostáták – tükröződnek vissza, amelyek mind az egyéni, mind a szervezeti dinamikára jelentős hatást gyakorolnak, befolyásolva a szervezetek képességét arra, hogy kezeljék a belső nézeteltéréseket és megőrizték vagy megváltoztatták a környezetükkel való kapcsolatukat (David G. Bromley, 1998).

Továbbá a valláselhagyást három fő dimenzió – intellektuális, szociális és érzelmi – mentén vizsgálták, ami alapján nyolc különböző típusú kitérést azonosítottak. Az intellektuális dimenzió a vallás alapvető tanításával szembeni kétségekre épül, míg a szociális dimenzió a vallási közösségekkel való kapcsolattartás hiányát vagy annak problémáit jelzi. Az érzelmi dimenzió azokra az érzelmi okokra és problémákra utal, amelyek miatt az egyén elhagyja a vallását, beleértve a vallási intézményekkel vagy gyakorlatokkal kapcsolatos negatív érzelmeket és traumákat. A három dimenzió alapján a szerző nyolc típusú valláselhagyót különböztetett meg. A „teljes elhagyók” azok, akik teljes mértékben eltávolodtak a vallástól, a „pszichológiai elhagyók” intellektuális és érzelmi okokból hagyták el az egyházközségüket, míg a „szociális elhagyók” kizárólag közösségi kapcsolataik miatt döntenek emellett. Az „érzelmi elhagyók” érzelmi okokból távolodnak el, az „alienált elhagyók” pedig szociális és érzelmi dimenziókban érzik magukat kívülállónak. Végül a „körülmények miatt elhagyók” azok, akik életviteli változások, például a hadseregbe való belépésük miatt hagyják abba a vallás gyakorlását. Az elméletben kiemelik, hogy a valláselhagyás egy összetett jelenség, amit több dimenzió mentén lehet értelmezni (Mauss, 1969).

A valláselhagyást több alkalommal is úgy értelmezték, mint egy ellenkulturális jelenség. Egy az Egyesült Államokban végzett kutatásban, valláselhagyási mintákat vizsgáltak, különös tekintettel a hatvanas és hetvenes évek kulturális változásainak kontextusában. Arra a következtetésre jutottak, hogy a fiatalok körében a valláselhagyás oka

része a szélesebb kulturális és társadalmi ellenállásnak, amely a deszekularizáció ellen irányul. Kvantitatív metszetben, a valláselhagyás erősen korrelál a nemek, az oktatási szint, a társadalmi-gazdasági státusz, és a földrajzi elhelyezkedés elemeivel. Például a férfiak kétszer nagyobb valószínűséggel hagyják el a vallásukat, mint a nők, a férfiak pedig általában magas végzettségű felső középosztálybeli fiatalok. A szerző szerint a valláselhagyást nem elszigetelt jelenségként, hanem szélesebb társadalmi változások részeként kell értelmezni, ami tükrözi a kulturális értékek és az intézményes struktúrák átalakulását (Roof, 1978).

A dekonverzió nem csak belső, lelki tényezőkkel magyarázható, hanem számos külső aspektus is befolyásolhatja egy személy egyházhoz fűződő viszonyát, és ezek együttesen alakíthatják a döntés meghozatalát. Egy kutatásban a valláselhagyás mögött álló, külső és belső tényezőket vizsgálták, négy olyan aspektust azonosítva, ami meghatározhatja az érintett személyek kitérését: politikai hozzáállás, vallási szkepticizmus, erősebb stresszhelyzetek és szociodemográfiai tényezők. Rámutatnak arra, hogy habár sok amerikai komolyan fontolgatja a vallás elhagyását, kevesen lépik meg ezt a lépést, legalábbis nem egy hároméves perióduson belül. Kiemelik, hogy a politikai nézetek, különösen az olyan progresszív álláspontok, mint a meglegházasság támogatása, jelentősen növelhetik a kitérés valószínűségét, mivel ezek gyakran ellentétesek a hagyományos, fundamentalista vallásos doktrínákkal. A vallási szkepticizmus vagy a vallási tanítások és hiedelmek iránti kétség, szintén szoros kapcsolatban áll a valláselhagyás megfontolásával és megvalósításával, ami arra utal, hogy a vallási kétségek meghatározó szerepet játszhatnak ebben a folyamatban. Ezen kívül az olyan erősebb intenzitású stresszhelyzetek, mint a pénzügyi válságok, megerősíthetik a kilépés gondolatát. Ezzel szemben az olyan családi tragédiák is, mint egy közeli hozzátartozó elvesztése, ellenkezőleg, védő faktorként hathat. Bár a szociodemográfiai jellemzők, mint az életkor, nem és etnikai hovatartozás összefüggést mutatnak a vallási dizaffiliációval, ezek nem különböztetik meg egyértelműen azokat, akik végül elhagyják a vallásukat, azoktól, akik még nem (Vargas, 2012).

Egy lengyelországi fiatal felnőttek körében végzett kutatásnál vizsgálták még a vallási kitérés, különös tekintettel a népi vallásosságra. A következtetések alapján a hivatalos és népi vallási tevékenységeken való részvétel csökkenti a dekonverzió kockázatát. A vizsgálat során jelentős hangsúlyt kapott a transzcendens adósságérzet szerepe, ami alatt arra gondolnak, hogy az egyén valamiféle adósságot érez Isten felé a neki nyújtott jótéteményekért, és vágyik arra, hogy ezt valamilyen módon viszonzza. Ez az érzés közvetítőként van jelen a vallási gyakorlatok és a dekonverzió között, erősítve az egyénekben a vallási elkötelezettségüket, ami végső soron hozzájárul a hitük fenntartásához. A kutatás rávilágít arra is, hogy a transzcendens

adósságért nem csupán egy belső érzelmi állapot, hanem egy mélyebb kötelék, amely az egyén és a transzcendens közötti kapcsolatot erősíti, segítve ezáltal a vallási identitás fenntartását és csökkentve a hit elhagyásának valószínűségét (Krok és mtsai., 2024).

Egy másik tanulmány az Egyesült Államokban élő evangélikus hívők dekonverziós folyamatait vizsgálta. Megközelítésében a valláselhagyás egy háromszakaszos folyamat: először a pre-dekonverziós szakaszban a kitérők intellektuális ellentmondásokkal és vallási traumákkal szembesülnek, ami spirituális kételyeket vet fel és ontológiai bizonytalanságot okoz, ezáltal kétségbe vonva vallási meggyőződéseiket. Ezt követően a kognitív dekonverzió szakaszában a résztvevők tudatosan döntenek vallásuk elhagyása mellett, ami még nem az új ideológiák felé való nyitást jelenti, hanem csak a meglévő vallási nézetek teljes elutasítását. Végül, a poszt-dekonverziós szakaszban a személyes átalakulás zajlik, ahol az egyének egy új, szekuláris világnézetre tesznek szert, amit a racionális értékek előtérbe kerülése jellemez. Ez a változás nem csupán a vallás elhagyását jelenti, hanem egy új szekuláris identitás kialakítását is, ami bár magas személyes és társadalmi költségekkel járhat, végül szabadságot és lehetőséget biztosít az egyének számára, hogy hitelesebb életet éljenek. Az elemzés rávilágít, hogy a modern társadalomban a vallás elhagyása bonyolult, de gyakran egy pozitív személyes átalakulást jelent, amely új utakat nyit az önazonosság és a közösségi hovatartozás felé (Fazzino 2014).

Más szerzők a dekonverziós folyamatok elemzésében rámutattak arra, hogy a hittradíciótól való eltávolodás egyik leggyakoribb formája a fokozatos távolságtartás, amely négy általános típusú narratívával azonosítható. Ezek a narratívák személyes és társadalmi dinamikákat tükröznek, melyek a dekonverzió különböző aspektusait világítják meg. Az első ilyen típus az „autonómia keresése”, ami azokat a személyeket írja le, akik a neveltetésük során kritikátlanul elfogadott vallási hagyományok megkérdőjelezésén keresztül törekszenek önállóságra. A következők, a „paradicsomból kitiltottak” mély érzelmi kötődésből fakadóan hagyják el a vallásukat, gyakran a közösségben való csatlakozásuk miatt, kevés hajlandóságot mutatva egy új vallás felé. Az „új referenciakeret megtalálása” azokra vonatkozik, akik a hitüket elvesztve egy másik, vonzóbb spirituális útvonalat találnak, legyen az egy új vallási közösségben vagy egyéni spiritualitásuk mélyítésében. Végezetül, az „élethosszig tartó keresés” azokra az egyénekre utal, akik többször is változtatnak vallási vagy spirituális hovatartozásukon, mivel folyamatosan keresik azt a hitrendszert, amely leginkább kielégíti a személyes igényeiket és elvárásaikat, gyakran állandó változások és revíziók közepette (Streib, 2021).

Újabb kutatások négy vezérmotívum további két formáját azonosították arra vonatkozólag, hogy meghatározzák a valláselhagyás legfontosabb szempontjait. Elsősorban az erkölcsi elvek – különösen azokban a közösségekben, ahol a tudatos vallásos életmódra nagy hangsúlyt fektetnek – iránytűként szolgálnak a hívők számára, elvárva tőlük ezeknek a normáknak a maradéktalan betartását. Nélkülözhetetlen, hogy a hívők által tapasztalt belső változások nem csupán személyes szinten, hanem cselekedeteikben és közösségi viselkedésükben is tükröződjenek. Ennek további két megjelenési formáját azonosították a kötet szerzői. Egyrészt vannak az úgynevezett korlátozottak, akik nem tudták szabadnak érezni magukat hívőként, mert azt érezték, hogy a vallási közösségük korlátozza őket. Másrészt vannak a sérültek, akiket az egyházi közösség nem csupán korlátozott, hanem személyes határait is súlyosan átlépte. Ebben a részben a túlkapások akár összes formáival is találkozhatunk. Az okozott sérülések leginkább lelki és szellemi jellegűek voltak, azonban előfordultak testi és szexuális visszaélések is (Tobias és mtsai., 2020).

A második vezérmotívum az intellektus, mely szorosan összekapcsolódik az egyén lelki életével és azokkal az intellektuális kihívásokkal, amelyeket bizonyos egyházi tanítások vagy hiedelmek felvetnek. Gyakori, hogy az egyének kételyeket táplálnak vallásuk bizonyos aspektusaival szemben, különösen akkor, ha ezek a nézetek ütköznek az új tudományos felfedezésekkel vagy a modern világgéppel. Ez az intellektuális feszültség idővel egy kritikus pontot ér el, ahol az egyének képtelenek összeegyeztetni hitüket a bővülő ismereteikkel, ami gyakran a vallásuk elhagyásához vezet. A kételkedők belső konfliktusokat élnek át, miközben megpróbálják összehangolni különböző világnézeteiket, míg a tépelődők alaposan megkérdőjelezzik saját meggyőzéseiket és az azokra épülő ismeretrendszerüket (Tobias és mtsai., 2020).

A következő vezérmotívum az identitás, amely szorosan összefügg az egyén környezetével és interakcióval. Az egyéni kapcsolatok során a személy ráébred, hogy személyisége nem egyeztethető össze hitével, ez pedig arra ösztönzi őt, hogy elszakadjon a vallási közösségtől. Az identitás felismerése különösen a „kinőttek” körében figyelhető meg, akik fiatal felnőttként szembesülnek azzal, hogy gyermekkori hitük már nem képes kielégíteni vallásosságukat. Ebben a helyzetben két út áll előttük: vagy egy mélyebb, reflektáltabb hit felé fordulnak, vagy teljesen eltávolodnak az egyháztól. Az utóbbi döntés nem vonja kétségbe gyermekkori hitük őszinteségét, hanem azt jelzi, hogy felnőttkori identitásuk már nem egyeztethető össze korábbi vallásosságukkal. Ezzel ellentétben a „meghasonlottak” esetében az eltávolodás akkor következik be, amikor a tudatosan kialakított hitük ellentmondásba kerül

személyes értékeikkel. Ez az ellentmondás gyakran vezet először a közösségből való kilépéshez, ami jó eséllyel a hit teljes feladását vonja maga után (Tobias és mtsai., 2020).

Az utolsó vezérmotívum, az istenkapcsolat, a legkevésbé gyakori, de mélyen meghatározó jelenség. Ebben az esetben az Istennel való személyes kapcsolat a központi elem. Ha ez a kapcsolat megromlik vagy negatív irányt vesz, az oda vezethet, hogy az egyén megszakítja vallási kötelekeit. A kiábrándultak például azt remélték, hogy istenkapcsolatuk a mindennapjaikban is érezhetővé válik, de amikor ez nem teljesült, úgy érezték, hogy Isten elhagyta őket. Ez arra készítette őket, hogy vagy teljesen megszakítsák vallási életüket, vagy egy olyan életvitelt kezdjenek el folytatni, amelyből fokozatosan eltávolodik az istenkapcsolat. Ezzel szemben a megkínzottak arról számolnak be, hogy sorscsapásaik megtörték az istenkapcsolatukat. Ez az élmény megakadályozza őket abban, hogy továbbra is bízni vagy hinni tudjanak Istenben, így vagy hirtelen megszakítják vallásos hitüket, vagy fokozatosan távolódnak el attól (Tobias és mtsai., 2020).

2.6. Mi jön a valláselhagyás után? Dekonverziós trajektóriák

A valláselhagyás után következő érzelmi űr, sok egykori vallásos személyt arra indít, hogy új utakat keressen spirituális vágyainak kielégítése érdekében. Az érintettek, akik keresztülmennek a kitérés folyamatán, számos új választási és társadalmi dilemmával szembesülnek, amelyek megoldása kulcsfontosságú lesz az új identitásuk kialakításában. Mivel a vallás gyakran fonódik össze az identitással, sokak számára kihívást jelent meghatározniuk magukat a vallás keretein kívül. Ezt a belső folyamatot „paradigmatikus munkának” is nevezik, ami magában foglalja azokat a mentális és közösségi lépéseket, amelyeket az egyén a világképe megváltoztatása érdekében tesz. Az információkeresés és az önvizsgálat, mint a folyamat alappillérei, lehetővé teszik számukra, hogy válaszokat keressenek a dilemmákra, miközben új, szekuláris közegben találják magukat, ami elősegíti gondolataik és értékeik újraértékelését. Emellett a társadalmi kapcsolatok újraépítése is fontos szerepet játszik változásuk során, mivel ez segít találni egy új támogató közösséget. Ez az átmenet fokozatosan vezet el a hagyományos vallásos nézetek teljes elhagyásától egy új, szekuláris életfelfogás felé, ami biztonságot és nyitottságot nyújt, valamint lehetőséget ad a vallási igazságtalanságokkal szembeni fellépésre. A folyamat végén az emberek gyakran felszabadultnak érzik magukat, mivel megszabadulnak a vallásos elvárások nyomása, mi új szabadágérzetet és önmeghatározás lehetőségét kínálja számukra.

A jelenség sokféleségét alátámasztja az is, hogy a vallásukat elhagyó személyek különböző módon konfrontálódnak korábbi identitástudatukkal és egymástól eltérő utakat

választanak. Más kutatók hat különböző kilépési stratégiát azonosítottak, amelyen egy személy keresztülmehet a valláselhagyás folyamán. Az „eretikus kilépés” során az egyének új vallási rendszereket vagy gyakorlatokat fogadnak el szervezeti tagság nélkül. A „privatizáló kilépés” esetében megszűnik a formális tagság, de az egyéni vallásgyakorlat továbbra is folytatódik. Az „integráló kilépés” egy átmenetet jelent egy olyan vallási rendszerbe, ami eltérő hitrendszert kínál a korábbihoz képest. A „vallásváltás” egy hasonló hitrendszert és rituális gyakorlatokat nyújtó szervezethez való átmenetet jelent. Az „ellentétes kilépés” egy teljesen ellentétes hitrendszerű és gyakorlatú vallási szervezethez való átmenetet takar, míg a „szekularizáló kilépés” a vallási hit és gyakorlatok, valamint a szervezeti tagság teljes megszüntetését foglalja magában (Streib és mtsai., 2009).

Egy amerikai kutatás a fundamentalista keresztények valláselhagyásának szociálpszichológiai hatásait vizsgálata, majd ismertette, hogy a dekonvertáltak hogyan alakítják át a támogatói hálózatukat és kapcsolataikat a jólétük javítása érdekében. A kilépés folyamatában a résztvevők jelentős társadalmi és érzelmi veszteségekkel szembesülnek, mint például a vallási közösségük vagy családi kapcsolataik támogatásának elvesztése, ami különösen igaz azokra a vallásokra, amelyek szigorúan kezelik a hívők távozását a közösségből. Hosszú távon azonban új kapcsolatokat alakítanak ki ezek a személyek, amelyek nagyobb szabadságot biztosít számukra. A következtetések alapján a kilépés eredménye a jobb mentális egészség és az élettel való magasabb elégedettségi szint (Nica, 2019).

2.7. A dekonverzió, mint a vallási mezőn belüli migráció

Néhány szerző (lásd például Streib és mtsai., 2009) arra a következtetésre jut, hogy a dekonverziós pályák sokfélesége, a vallási mezőn belüli és azon kívüli migrációs mozgásokként rajzolható meg. Pierre Bourdieu (1978) mezőelmélete nyomán, a vallási mezőt egy szintérként értelmezzük, ahol különböző szervezettséggel és javakkal rendelkező szereplők lépnek kölcsönhatásba egymással. Ez egy olyan hely, amelynek határai és ellenfelei vannak, megértéséhez pedig elengedhetetlennek bizonyul a hatalmi harcok elemzése.

Max Weber klasszikus differenciálásait felhasználva, Bourdieu három szereplőtípust különít el: papokat, profétákat és mágusokat. A papok magas integrációval és legitimitással rendelkező, a társadalmi és kulturális struktúrákkal összhangban lévő vallási szervezeteket képviselnek, míg a proféták az alacsony integrációjú és legitimitású, gyakran a társadalommal és kultúrával feszültségben álló vallási mozgalmakat vagy csoportokat. Meghatározásában a mágus független, magánszemélyek által alkalmi alapon foglalkoztatott szereplő, aki általában a vallási keretrendszereken kívül folytatja tevékenységét.

Ernst Troeltsch trichotomikus tipológiájában, Max Weber megkülönböztetése nyomán, Bourdieu szereplőtípusánál elveti a mágus meghatározást és a misztikussal helyettesíti azt, ahol az intézményes rendszeren kívüli szubjektív vallásos tapasztalatok dominálnak. Továbbá a típusra jellemző a vallási individualizmus, az egyéni istenélmény és -kapcsolat, valamint a sajátosan megalkotott dogmák és mítoszok (Máté Tóth, 2007 id. Troeltsch, 1965; Streib és mtsai., 2009 id. Troeltsch 1911, 1912).

Ralph Hood amellettt érvel, hogy az Ernst Troeltsch által megalkotott misztikus szereplőtípus spirituálisnak, de nem vallásosnak határozza meg önmagát. Hasonlóképpen megállapítja, hogy a legtöbb kategóriában tartozó személy a vallásos hagyományon kívül tapasztal erős spirituális jelenléte és élményt, ami egyfajta alternatívát mutat fel az egyházi vallásnak (Streib és mtsai., 2009 id. Hood 2006).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a vallási mezőben vannak jól meghatározott, szilárd strukturális rendszerek, ahol egyértelmű szerepek és tekintélyek vannak, viszont a vallási mezőnek van egy képlékeny és kevésbé strukturált szegmense is. Ezt a jelenséget a vallási mező szervezetlen perifériájának nevezték el, amire a mágia, a miszticizmus és a spiritualitás volt leginkább a jellemző. Továbbá megemlítik, hogy ez a helyzet összefüggésben állhat a megnövekedett vallási piaccal, ahol az egyén önállóan dönthet vallásgyakorlati megközelítéseiről vagy spirituális fejlődéséről (Streib & Keller, 2004).

2.8. Pszichológiai elméletek a vallásossággal kapcsolatban

Fejlődépszichológiai szempontból először interjúkon keresztül vizsgálták a hitfejlődési szakaszokat, ahol összesen hét típust állapítottak meg. Pszichológiai modelleket integrálva, a szerző több dimenzióon keresztül vizsgálta az alanyok hitét. A hitfejlődés nulladik szakasza már csecsemőkorban (0-2 év) kialakul, ahol még az érintett nem rendelkezik tudatos Istenhittel, de a gyermekkorban ért impulzusok hatással lesznek vallásosságának fejlődésére és alakulására. Az intuitív-projektív hitszakaszt (2-6 év) az érzelmek kivetítése és az intuitív vallástapasztalatok határozzák meg, ahol az észlelések hiányát képekkel töltik fel. A mitikus literális hitszakaszban (6-12 év) a gyermek már képes időben és térben rendezett, összefüggő képet alkotni a világról, így kialakul benne egy antropomorf istenkép, amire a törvények, szentírás szó szerinti magyarázata, a közösségtől kapott szimbólumok, hittartalmak konkrét értelmezése jellemző. A szintetikus-konvencionális hit szakaszában (13-15 év) már kialakulóban egy sajátos értékrendszer, mégis saját referenciacsoportjának konvencióit ismeri el leginkább. Az individualista-reflektív hit szakasza fiatal felnőttkorban jelentkezik, ahol az egyén megkérdőjelezheti eddigi konvencionális világképét és már személyes reflexió révén

keresheti saját életútját és értékeit. Az összekapcsoló-elmélyülő hitszakasz, az érett felnőttkor idején jelentkezik, ahol egyfajta nyitottság és elfogadás válik jellemzővé, amikor képessé válik egymással ellenétes dolgokat ismerni és az egészet egységként kezelni. Elméletében a fejlődési folyamat csúcán az univerzáló, egyetemes hit áll, amit viszonylag egy szűk csoport képvisel. Jellemző rájuk, hogy az egész emberiséget érintő problémákkal foglalkoznak, kiváló vezetői képességekkel rendelkeznek és túlszárnyalják a vallások között fennálló különbségeket (Fowler 1991).

Az elméletet olyan bírálat érte, miszerint a hitfejlődési szakaszok összemosódnak egymással és nem minden esetben fedezhető fel konkrét összefüggés a szakasz és az életkor között. Éppen ezért más szerző azt javasolja, hogy inkább vallási stílusokról kell beszélni. Úgy gondolja, hogy minden életszakaszban jelen van az összes előző hitszakasz gyökere, ami együttesen hat ki az egyén személyes vallásosságára. Továbbá meggyőződése, hogy a korábbi hitfejlődési szakaszok tévednek abban, hogy túlságosan előtérbe helyezik a kognitív folyamatokat és háttérbe szorítanak olyan tényezőket, mint az interperszonális kapcsolatok vagy a különböző élmények, tapasztalatok (Streib, 2001; Streib & Keller, 2018).

Ennek nyomán, egy olyan integratív modellt javasoltak, ami a vallási stílusok gyakorlati-interaktív, pszichodinamikus (szimbolikus) és kognitív (narratív) újraalkotását foglalta magába, figyelmet fordítva az egyén élettörténetére. Az új megközelítés célja feltárni a vallásos életet ért változásokat és alakulásokat, ami egyéni életutaktól jelentősen eltérhet egymástól. Ennek leírására összesen öt dimenziót határoztak meg: az első szakasz a szubjektív vallásos stílus, ami csecsemőkorban jelentkezik és végsősoron hatással lesz az Istenről alkotott képre, attól függően, ha kialakul a gyermek és a szülő közötti ösbizalom. Az instrumentális-reciprok stílus egy olyan fejlődési szakaszt jelöl, ahol a vallási tanítások és szentírási szövegek szó szerinti értelmezése dominál, illetve a vallási történetek olyan konkrét etikai útmutatást kínálnak, ami által egymástól meglehetősen különböztetni a helyes és helytelen cselekedeteket. A kölcsönös vallási stílus a csoporton belüli kölcsönös kapcsolatokra, valamint az Istennel való személyes viszonyra épül, ami meghatározza a személyes véleményüket. Az individuatív-szisztematikus vallásossági stílus már egy kritikai nézőpontot sajátít el, ahol az egyén képes indokolni hitét vagy a vele kapcsolatos kételyeit, emellett pedig a vallási szövegeket és rituálékat szimbolikus tartalmuktól megfosztva képes kezelni. A dialógikus vallási stílus az ellentétek elfogadásán és a különböző vallási nézetekkel szembeni nyitottságon alapul, lehetővé téve az egyén számára, hogy másoktól tanuljon anélkül, hogy kizárná vagy ellenséges viszonyt tanúsítana vele szemben (Streib, 2001).

A hitfejlődési szakaszok mentén még a konverzió két típusát is megkülönbözteti a szerző. Értelmezésében a strukturális konverzió egy olyan folyamat, ahol egy személy átlép magasabb hitszakaszba, ami egyfajta vallásos fejlődést idéz elő. Ezzel szemben a laterális konverzió nem jár együtt egy magasabb hitfejlődési szintre való lépéssel, ugyanis ebben a típusban az egyén ugyanazon a hitfejlődési szinten marad, csak másik hitközségbe vagy gyakorlatba lép át (Keller és mtsai. 2013 id. Fowler 1981).

A dekonverziós folyamatokban nem csupán a hitfejlődési szakaszok, hanem az Istenről alkotott képek és fogalmak is kulcsfontosságúak lehetnek. Egy korábbi kutatás két egymástól különálló, mégis valamilyen szinten összefüggő fogalmat vázol fel: az istenfogalmat és az istenképet. Az istenfogalom elsősorban az intellektuális elemzés eredményeként jön létre, így kognitív és tudatos jellegű. Ezzel szemben az istenkép az affektív dimenziókat érinti, a tudattalanban gyökerezik, és erőteljesen befolyásolják a korai személyközi interakciókból származó tapasztalatokat. A szerző kiemeli, hogy az istenkép már a formális hitoktatás előtt is kialakul az egyénben. Amikor az istenfogalom és az istenkép ellentétes viszonyban kerül egymással, nagy valószínűséggel alakul ki egyfajta diszkrepancia az egyénben, amely a dekonverzió egyik lehetséges mozgatórugója lehet. Végül az istenfogalom és istenkép összességét nevezhetjük istenreprezentációnak, amely az Istenről alkotott teljes képet foglalja magába (Rizzuto 1981).

3. Módszertan

Kutatásomban induktív megközelítést alkalmaztam, elsősorban az általam gyűjtött adatok elemzésére támaszkodva. Vizsgálatom során arra törekedtem, hogy feltárjam az erdélyi magyar fiatalok dekonverziós narratíváit, tehát az olyan tényezőket, amellyel az egyháztól vagy a vallásuktól való eltávolódásukat magyarázzák. Emellett alaposan megvizsgáltam a vallástól való eltávolódás okait, tapasztalatait és a mögötte álló indítékokat. Dolgozatomban tehát, egy olyan jelenség feltérképezésére tettem kísérletet, ami korábban még nem képezte szociológiai vizsgálatok tárgyát Erdélyben.

A dekonverzió jelenségének mélyreható és átfogó vizsgálatához kvalitatív módszertant alkalmaztam. Kutatásom empirikus részét tizenegy narratív mélyinterjú alkotja, amit korábbi vallásgyakorlók személyekkel készítettem. A téma érzékenysége és összetettségére hivatkozva, az interjúk bizonyultak a legmegfelelőbb eszköznek ezen dinamikák feltárására. Kezdetben a vallásgyakorlás aktív időszakát elemeztem, figyelemmel kísérve olyan tényezőket, mint a gyülekezet strukturális felépítése, az egyházközségbe való beágyazottság, a családi háttér és a hit gyakorlása. Ezután az interjúalanyoktól arra kerestem a választ, hogy

milyen tényezők befolyásolták őket a vallástól való eltávolodás során, hogyan zajlott le ez a folyamat bennük, és hogyan kommunikálták ezt mások felé. Végül arról érdeklődtem, hogyan éltek meg az egyházközségtől való eltávolodást és milyen változásokon mentek keresztül ezt követően. Az interjúk célja az volt, hogy alapos betekintést nyújtsanak a korábbi vallásos életformába, a dekonverzió kezdeti szakaszaiba, valamint a döntés utáni kihívásokba.

A vizsgált elméleti populációm azokat a 18 és 35 év közötti erdélyi magyar nemzetiségű fiatalok alkotják, akik korábban vallásosként vagy hívőként definiálták magukat, de jelenleg úgy tartják, hogy eltávolodtak az egyháztól vagy a vallástól és jelenleg nem hívőként vagy egykori keresztényként határozzák meg magukat.

Az interjúalanyaimat a hólabda-módszer segítségével találtam meg, így amennyiben ismertek egy hasonló folyamaton keresztülmenő személyt, és az hajlandó lett volna erről beszélni, attól megkaptam az elérhetőségét. Megítélésem szerint, mivel egy rejtett populációról van szó és nem rendelkezik egy nyilvános közösséggel, a hólabda-módszer bizonyult a legmegfelelőbbnek.

4. Empirikus rész

A következőkben, a dekonvertált interjúalanyaim élettörténetén keresztül ismertetem a valláselhagyás legfőbb indítékait. Részletesen elemzem a kitérés előtti időszakot, majd ezt követően annak okát és folyamatát. Végezetül a döntést követő életszakaszra fordítok különös figyelmet, hogy megvizsgáljam az egyháztól való eltávolodás következményeit.

4.1. Dekonverzió előtti időszak

Az interjúalanyok többsége, a szülők és nagyszülők révén sajátították el a vallásos hit alapjait. Laura szülei szigorú vallásossága nem adott teret a vasárnapi mise kihagyásának. Az egyszerű gyermekkori imákat megtanították Laura számára, bár közös imádkozásra csak jelentős problémák esetén került sor. Levente, Sára és Janka édesanyjuktól részesültek vallásos nevelésben, rendszeresen jártak a templomba, ahol nem csupán a vasárnapi szentmiséken és istentiszteleteken vettek részt, hanem ellátogattak az egyházközség hétköznapi imádkozási alkalmaira is. Júliának az apja tanította meg az esti imádságot, de ezt nem gyakorolták közösen. Cecilia családja szorosabb kapcsolatot ápolt a vallással: naponta közösen imádkoztak és minden pénteken böjtöltek. Bár családjukat több tragédia is érte, hitük sosem ingott meg. Ezzel szemben Fanni szülei csak a fontosabb ünnepeken mentek el a szentmisére, hitbéli nevelését leginkább nagymamája látta el, aki megtanította őt az alapvető imákra. Alexandra és Imola

szülei nem voltak templombajárók, de gyermekeiket arra intették, hogy többi társukhoz hasonlóan legyenek ők is elsőáldozók.

Többnyire hagyományos és konzervatív vallásneveltetést biztosítottak a szülők, azonban az érintettek ezt eltérő módon értékelték. Laura és Cecília szülei elkötelezetten és példamutatóan követték az egyházi tanításokat, és egy erős, tiszta hitet képviseltek. Ezzel szemben Barnabás kritikusan vélekedett szüleiről: úgy érezte, hogy a hitük megalapozatlan volt, és hajlamossá váltak a vallásos fundamentalizmusra. Júlia tapasztalatai is ambivalensek: bár szülei mélyen vallásosak voltak, cselekedeteikben ez ritkán mutatkozott meg. Néhány esetben előfordult, hogy a gyermek csak az egyik szülőtől kapott vallásos neveltetést, míg a másik szülő kevésbé tartotta ezt fontosnak. Ennek ellenére az érintettek úgy látták, hogy a vallását aktívan nem gyakorló szülő hite, általában a kulturális és identitásbeli kérdésekben merült ki.

Gyermekkorukban még legtöbbször csupán a vasárnapi szentmisékre jártak, de miután valamilyen egyházi szolgálatot vállaltak vagy csatlakoztak egy aktív ifjúsági közösséghez, már a hétköznapi misékre és vallásos programokra is jártak. Fanni, Imola, Alexandra és Barnabás már általános iskolás koruktól kezdve ministráltak, ami nemcsak kötelezettségeket rótt rájuk, hanem közösségi élményt is nyújtott. A helyi közösséghez való csatlakozás után különböző indíttatásokból egyre gyakrabban vettek részt a hétköznapi szentmiséken. *„Emlékszem, hogy egy nagyon vagány közösséget csináltunk, mi akik ministráltunk. Tartottak számunkra különböző felkészítőket és néha napján pedig összerázókat is. ... Persze nem vettük annyira komolyan a ministrálást, gyakran szentmisén is röhögtünk és vártuk, hogy vége legyen, hogy tudjunk egymással beszélgetni.”* (Barnabás). Fanni, Imola és Alexandra esetében a ministrálás mozgatórugója a házszentelésen való részvétel volt; minden alkalom után részvételi pontot kaptak, és a legtöbb pontot összegyűjtő ministráns mehetett a legtöbbször házszentelésre. Janka a templomi énekek kivetítéséért felelt, ezért vasárnaponként már korábban érkezett, hogy előkészítse a technikát. Cecília és Laura a dicsőítő zenekarok révén kapcsolódtak be az egyházi közösségbe, és hétköznapi szinten akár öt-hat órát is a templomban töltöttek, hogy felkészüljenek a következő szentmisére.

Az egyházi ünnepek és szertartások nagy jelentőséggel bírtak a különféle szolgálatokat teljesítők számára. Barnabás számára például a húsvéti szertartáskör volt kiemelkedő, ahol ministrálónak minél több liturgikus feladatot szeretett volna elvállalni. Cecília számára a szentségimádási alkalmak voltak különlegesebbek, ugyanis néhány alkalommal olyan katarzisi élményt nyújtottak számára, hogy teljes mértékben át tudta magát adni Istennek. Hasonló katarzisi élményekről számolt be Janka is, aki először az elsőáldozásakor tapasztalt hasonlókat.

Alexandra számára a csíksomlyói búcsú mindig emlékezetes volt a hatalmas pezsgés és az összegyűlt tömeg miatt. Ezzel szemben Sára, aki viszonylag kevés időt ministrált, kevésbé értette a rituálék fontosságát, és kritizálta az egyházat, hogy gyakorlataik szinte megegyeznek a bálványimádattal.

Az interjúalanyaim leginkább kétféleképpen ábrázolták Istent: mint láthatatlan erőt vagy mint egy szakállas öreg férfit; istenképükhöz azonban pozitív vagy negatív érzelmek is társulhattak. Fanni, Laura, Sára és Cecilia egy gondviselő és szerető Istent képzelt el, míg Alexandra egy szigorú, büntető Istent látott. *„Egyáltalán nem volt megnyugató (szerk. megj. Istenről alkotott képe), mert mindig azt éreztem, hogy állandóan dolgoznom és dolgoznom kell azért, hogy az ő kedvében járjak és a mennyországba kerülhessek.” (Alexandra).* Janka elmesélte, hogy az ifjúsági közösségekben tudatosan dolgoztak azon, hogy az Istenről alkotott képük minnél organikusabb legyen, így egy személyes viszonyt tudjanak vele kialakítani. Levente gondoskodó istenképét megtörte, hogy édesanyja leépülésének a szemtanúja volt, aki végül egy súlyos betegség következtében elhunyt. Barnabás szintén egy negatív istenképpel rendelkezett: mindig azt érezte, hogy Isten kegyelméért kell imádkoznia, hogy elkerülje a megtorlást. *„Elég gyakran olvastam az Ószövetséget, ott pedig úgy ismertem meg Istent, mint aki büntetett, aki megölte a népét, háborúba küldte és különféle mocskos dolgokhoz adta az úgymond engedélyét. De, hogy ilyen Istent ki akar? és ez a kérdés mindvégig bennem volt...” (Barnabás).* Imola egy kettősséget érzett: egyrészt Istent, mint szerető apát látta, másrészt pedig gyomoridege volt attól, hogy megfeleljen neki, hogy elkerülje a megtorlásokat és a büntetéseket.

A vallásoktatással kapcsolatos tapasztalatok vegyesek voltak: néhányan élvezték a hittanórákat, míg mások számára rossz és traumatikus élmény volt. Alexandra például arról számolt be, hogy a plébániai hitoktató semmilyen pedagógiai készséggel sem rendelkezett, így képtelen volt fenntartani a résztvevő fiatalok figyelmét. Júlia számára emlékezetes volt, hogy a káté órán a lelkész arról oktatta ki őket, hogy a rockzene az ördög műve és bűnt követnek el, ha ezt hallgatják. Bár néhányan panaszkodtak az egyházi hittanórák minőségére, az iskolai vallásoktatást több dicsérettel illették. Cecilia például egy felekezeti iskola diákja volt, ahol lenyűgözte az a mélység, ahogyan a bibliaismereti órákon a szentírási szövegeket tanulmányozták. Imola szintén egy egyházi iskola diákja volt, de ő utólag negatívan értékeli az iskolai hitoktatást, ugyanis kiábrándító volt számára az oktatók viselkedése a diákokkal szemben.

Ezzel párhuzamosan az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy az egyház tanításai és dogmái jelentős hatással voltak személyiségük kialakulására. Júlia számára a tízparancsolat

jelentette a legfontosabb iránymutatást, míg Lauránál a tisztítótűzről és a poklóról szóló tanítások. Alexandra számára az olyan szentek életpéldája állított erkölcsi mércét, mint például Szent Lúciáé. Janka esetében a házasság előtti tisztaság megtartása volt meghatározva, amit utólag mérgezőnek értékelt, ugyanis negatívan befolyásolta az önmagáról és a testéről alkotott képét. Hasonló tapasztalatai voltak Imolának is, aki egy egyházi táborban tett fogadalmat arról, hogy házasságáig megtartja a szüzességét. Az oktatók arra intették őt, hogy kellőképpen takarja el a testrészeit, azért, hogy a férfiakban ne ébresszenek rossz gondolatokat. Barnabás számára nem egy konkrét tanítás, hanem Jézus életvitele és magatartása volt meghatározó. *„Nézzük meg az evangéliumokban, hogy hogyan élt Jézus: teljes szegénységben, alázatos volt, segítséget nyújtott a bajbajutottaknak és a szegényeknek. ... Most a feltámadás létezésétől függetlenül, szerintem ezek annyira jó történetek, hogy mindenki számára példamutatóak lehetnének.”* – mondta Barnabás. Ezt a példamutatást alátámasztotta Levente is, aki hangsúlyozta, hogy az aktív hitgyakorlat része lehet a kétely is, ugyanis az egyházi előljárók úgy látják, hogy ez a hitről való komoly gondolkodást tükrözi.

Az egyházközség tagjainak és dinamikájának megítélése különböző aspektusok alapján történt. Az interjúalanyok közül néhányan már az aktív hitgyakorlásuk szakaszában észrevették, hogy bizonyos személyek jobban beágyazódtak a helyi közösségbe, ami különféle előnyökhöz juttatta őket. Egy személy pozícióját az egyházközségi struktúrában az határozta meg, hogy az illető milyen kapcsolati és gazdasági tőkével rendelkezett. Fanni például arról számolt be, hogy a ministrálás során a sekrestyésnő a ministránsruhák kiosztásánál előnybe részesítette azokat, akiknek családjával jó kapcsolatot ápolt. *„Lehet, hogy a sekrestyésnő tudta nélkül kivételezett másokkal. Tehát lehet, hogy nem tudott engem valakihez kötni, mert nagymamám nem egy olyan ember volt, aki jaj, na, hoztam egy csokor virágot, meg veti egymás után a keresztet, hanem hátul, a hátsó padban ült.”* Ők kétféle templombajárót különböztettek meg: azokat, akik kevésbé voltak aktívak és inkább háttérbe húzódtak, illetve azokat, akik befolyásosabbak és észrevehetőbbek voltak a közösségben. Cecília saját közösségében is megkülönböztetett egy réteget, ami aktívan részt vett a helyi kezdeményezésekben, minden szentmisén jelen volt és folyamatosan támogatta az egyházat pénzbeli adományokkal. Janka szintén megemlítette az egyházközségen belüli hierarchiát, ugyanakkor észrevette, hogy a kevésbé aktív hívek körében egyfajta apolitikusság volt tapasztalható, ami azt eredményezte, hogy szándékosan nem csatlakoztak a döntéshozó szervekhez vagy kerültek a kezdeményezéseket. Hasonlóképpen látta Levente is, aki minél közelebb került az egyházközséghez, annál inkább érezte ezt az informális hierarchiát. Alexandra, Levente és Imola is beszámolt hasonló rétegcsoportokról, de úgy érezték, hogy az ifjúsági közösségekben

ez a hierarchia nem volt érzékelhető. *„Voltak az ifi csoportban is, olyan személyek akik öntudatlanul ragaszkodtak olyan dolgokhoz, mint például, ha valaki papcsaládban születik, akkor kötelező módon egy másik papcsaládban született személlyel fog házasságot kötni.”* – mondta Levente. Alexandra ennek ellenére úgy gondolta, hogy soha nem tudott volna teljes mértékben beilleszkedni az otthoni egyházi közösségbe, mert a szülei nem voltak aktív templombárárok.

A közösség dinamikáját főként a vezető személyek, jelen esetben az egyházi előljárók határozták meg. Több interjúalanyom megtapasztalta, hogy a közösség élén gyakran egy régimódi és tekintélyelvű pap állt, aki kevés közösségi programot szervezett, és nehezen tudta megszólítani a közösség fiatal tagjait. Mindazonáltal, egy papcsere általában kedvező változásokat hozott az egyházközség életében. Fanni például arról számolt be, hogy a közösség felfrissült egy új és fiatalabb pap érkezésével, mivel az ő prédikációi sokkal lendületesebbek és figyelemfelkeltőbbek voltak. Cecilia is jobban tudott kapcsolódni egy új paphoz, aki ideológiailag is közelebb állt hozzá, ugyanis számára nem a szigorú hagyománykövetés volt a legfontosabb. Levente egyházközségét egy olyan vezette, aki *„erős performansszal tudott beszélni a különböző igerésekről”*, és képes volt megszólítani még a közösség legkisebb tagjait is. Sára egyházközségénél a pap pedig *„egy külön tehetsége volt abban, hogy hogyan kell összetartani a külön helyekre húzó embereket”*. A papcsere tehát általában pozitív hatással volt a közösségre, friss lendületet hozva, jobban összekovácsolták a híveket.

Interjúalanyaim egyöntetűen számoltak be arról, hogy vallási közösségükben, a nehézségekben való támasznyújtás kevésbé volt jelen, megemlítve ugyanakkor, hogy a súlyosabb problémáknál mégis tettere kész volt mindenki. Cecília elmesélte, hogy édesapja halálakor a helyi közösség *„mélyen a zsebébe nyúlt”* és jelentős pénzbeli adománnyal támogatták őket. Barnabás is emlékszik olyan esetre, amikor házszentelés közben a pap véletlenszerűen megjelent néhány ajándékcsomaggal az egyik háznál. Sőt, volt olyan helyzet is, amikor ismerték az adott személy anyagi helyzetét és nem vettek el tőle semmilyen adományt. Sára számára emlékezetes maradt, amikor a plébánia káplánját áthelyezték egy másik plébániára, és a búcsúmiséjén a fiatalok megsiratták őt, ezáltal egy erős közösségi érzést teremtve közöttük. Levente inkább érzelmi támogatásról számolt be: édesanyja halála után az egyház irányította útjait és olyan lehetőségeket biztosított számára, ahol nyíltan beszélhetett érzelmeiről.

4.2. Dekonverzió időszaka

Habár az érintett interjúalanyok más-más okból kifolyólag döntöttek a valláselhagyás mellett, mégis ez nem egy hirtelen, hanem egy fokozatos eltávolodást eredményezett a hitételtől. Fontos megemlíteni, hogy mindannyiuk esetében a döntés mögött nem egyetlen ok állt, hanem több tényező együttes hatása. Ebben az összefüggésben, a következőkben az elsődleges tényezőt, tehát az első olyan indítékot ismertetem, ami elindította az alábbi személyeket a valláselhagyás útján.

Cecília és Laura esetében a kitérés elindítója egy személyes tragédia volt, nevezetesen a nagyszülők halála. Laura mindössze kilencévesen veszítette el a nagymamáját, aki állandóan gondoskodott róla, amikor szülei távol voltak. Gyermekeként azzal próbálták őt vigasztalni, hogy Isten jót tett a nagymamájával, amikor magához szólította. *„Nagyon idegesített, amikor azt mondták nekem a szüleim, hogy nagymamával jót tett az Isten azzal, hogy magához vette... Hogy mamának is már sokkal jobb ott fent. De ez teljesen hülyeség volt, mert nekem Isten ezzel a lehető legrosszabbat tette... Mégis milyen ez az Isten?”* A gyász feldolgozása közben Laura kételkedni kezdett az alapvető hittételekkel kapcsolatban. *„Állandóan azon gondolkodtam, hogy Jézus feltámasztotta Lázárt, de nagymamámat már megmenteni nem tudta”.* Az idő múlásával sikerült feldolgoznia az őt ért veszteséget, és szülei unszolására ismét járt minden vasárnap templomba, de, mint mondta, már hit nélkül. Közeli ismerősei biztatására néhány év múlva csatlakozott egy dicsőítő zenekarhoz, ahol megtanult gitározni. *„Habár nem hittem már annyira Istenben, de mégis jó volt együtt lenni, tudott nekem adni valami pluszt a hétköznapiakban.”* Egy alkalommal azonban a zenekar és a pap viszonya valamilyen okból kifolyólag elmérgesedett, és a pap válaszképpen megszüntette az ifjúsági szentmiséket, ahol korábban énekeltek. Laura ennek hatására végleg elfordult a hittől: *„Na nekem ez volt az utolsó misém – mondtam magamban. Itt járt harminc valahány személy, állandóan készülődünk, hogy szép legyen a szentmise, erre fel ez a hála érte.”*

Cecília elsőéves egyetemi hallgatóként, 20 éves korában veszítette el azt a nagymamáját, aki hosszú ideig nevelte őt. *„Emiatt hát nagyon sok minden felfordult az életemben, ő volt az, aki mindig biztatott, hogy járjak templomba, és mindig elküldött, és el is várta ezt, és akkor ahogy ő meghalt, úgy hát már nem nagyon kezdtem járni.”* A vallástól való eltávolodását tovább erősítette az egyház álláspontja a homoszexuális párok kapcsolatokról: *„Miért kell kitaszítani a közösségből olyan személyeket, akik másképpen szeretnek? Mivel lesz több az egyház attól, hogy valakit kiközösít?”* Ezen kívül ellenszenves volt számára a helyi közösség új plébánosa, aki prédikációiban többször botrányos kijelentéseket tett, emiatt már undorodva járt templomba. Döntését végül megerősítette a 2022-es magyarországi választások kampánya, ahol véleménye szerint az egyház egy olyan politikai szervezetet támogatott, aki a

kereszténységgel ellentétes értékeket vall. A koronavírus-járvány idején bevezetett kijárási tilalom miatt már nem tudott elmenni a szentmisére, így akkor döntött úgy, hogy többet már nem is fog járni.

Barnabás, Alexandra, Imola, Sára és Fanni az egyház, és annak tagjai iránti csalódásuk következtében döntöttek úgy, hogy otthagyják a vallási közösségüket. Barnabás elmesélte, bár szülei fontos szerepet töltöttek be a helyi egyházközség működésében, ő maga sosem érezte igazán jól magát benne. Egy szűk csoport, amely a pap körül csoportosult, rendszeresen találkozott a szentmisék után a plébánián, ahol ő is jelen volt a szülei miatt. Ilyenkor gyakran pletykáltak a közösség más tagjairól és megvetették őket különféle okok miatt. Kezdetben ezt természetesnek találta, de később felismerte, hogy ez ellentétes a keresztényi elvekkel. Különösen nyilvánvalóvá vált számára ez a helyzet, amikor őt magát is bírálták a közösségen belül. Az imádságaival kapcsolatban is csalódott volt; bár többször kért segítséget Istentől, gyakran úgy érezte, hogy az imái nem találnak nyitott fülekre. *„Igazából ráéreztem arra, hogyha valami jó dolog történik velem az nem az ima miatt van, hanem valami teljesen más dolog miatt.”*

Alexandra számára a döntő fordulatot az jelentette, amikor a ministrálás után összegyűjtött sok pirospontra ellenére mégsem őt választották ki a házszentelésre. Igazságtalannak tartotta, hogy bár minden szükséges feltételt túlteljesített, mégiscsak egyszer kapott lehetőséget a részvételre. Ezt követően még elment néhány szentmisére, de már soha többet nem ministrált. A következő csalódás akkor érte, amikor húsvét előtt elment gyónni, és a pap megróttá őt a gyóntatószékben azért, hogy egy viszonylag rövid idő alatt ennyi bűnt követett el. Meghatározóak voltak számára a bérnalkozási felkészítők is, ahol már sokkal árnyaltabban és racionálisabban látta azt, amit a pap mondott. Az első alkalommal megtudta, hogy a bérnalkozás lényege a hit megerősítése, azonban mivel az ő hite már nem volt annyira erős, úgy döntött, hogy többet nem fog járni. A bérnalkozási ünnepség előtt egy héttel a pap több személyen keresztül üzent meg neki, hogyha eljön az utolsó felkészítőre, akkor ő is lehet bérnalkozó. Alexandra ezt igazságtalannak tartotta, mivel a többi társa két évig hűségesen járt az összes felkészítő alkalomra, ő pedig úgy is részesülhetett volna a szentségben, hogy csak kétszer volt jelen. Végül ez a csalódás vezette őt oda, hogy minden kapcsolatát megszakítsa az egyházzal.

Imola egy katolikus karizmatikus mozgalom tagjaként döntött úgy, hogy egy egyházi iskola, teológiai osztályán folytatja líceumi tanulmányait. Az iskolapadban ülve, első kézből tapasztalta néhány pap viselkedését, ami először taszította el őt az egyháztól. Felháborította, hogy a papok visszaéltek hatalmukkal, és néhol fizikailag és verbálisan bántalmazták a

diákokat. Ez a felismerés kezdte megerősíteni az eltávolódását, mivel látta, hogy az előjárók és vallásos barátai kereszténynek vallják magukat, de cselekedeteikben ez nem mutatkozik meg. Fokozatosan távolodott el a közösségtől és a hittől, de iskolai kötelezettségként továbbra is részt kellett vennie néhány imádságon és szentmisén. Miután elballagott, egy másik településre költözött, ahol nem volt lehetősége magyar nyelvű szentmisékre járni, így végleg abbahagyta a templomba járást és azután az imádkozást is.

Sára már a líceumi évek elején eltávolodott az aktívan működő ifjúsági csoporttól, miután katolikusként egy református iskolában folytatta tanulmányait, ahol új közösségre lelt. Ennek ellenére megtartotta katolikus hitét, és továbbra is járt szentmisére, bár kevésbé rendszeresen, mint korábban. Miután bejutott az egyetemre, egy másik városba költözött, ahol új barátokra és ismerősökre talált. Itt ébredt rá biszexualitására, majd párkapcsolatba került egy a szülővárosából származó személlyel. A nyári vakáció idején, amikor mindketten otthon tartózkodtak, kirekesztve érezték magukat, mivel mindenkitől kellett bujkálniuk. Sára ezért felkereste az akkori plébánost, akinek kiöntötte a lelkét, de a pap megvetően nézett rá, mondván, hogy ez egy olyan állapot, amit majd kinő, és meggyóntatta őt. Megalázva érezte magát, és csalódott volt az egyházban, olyannyira, hogy többé nem szeretett volna templomba járni.

Fanni az egyházban mindig másodrendűnek érezte magát, amit különösen akkor tapasztalt meg, amikor ministrálás közben bizonyos feladatoktól vagy a ministránsruha viselésétől tartóztatták vissza. A ruhák kiosztása érkezési sorrend alapján történt, de sok esetben, még ha Fanni korábban is érkezett a sekrestyébe, akkor sem kaphatta meg a kívánt ruhát. Előfordult, hogy a sekrestyésnő nem akarta odaadni neki a ministránsruhát, mert arra várt, hogy a többi lány is megérkezzen. Végül a többi lány nem jött el a szentmisére, és Fanni sem kapta meg a ruhát. Végtelenül igazságtalannak érezte, hogy a sekrestyésnő kivételezett másokkal a jó családi kapcsolatok miatt. *„Ez a másodrendűség érezhető volt, amikor a többi lány kapott ministránsruhát, de én nem.”* Úgy érezte, hogy bár minden kritériumnak megfelel, mégsem tudja megszerezni azt, amihez joga lett volna. Emiatt döntött úgy, hogy többet nem fog ministrálni, és így már templomba is egyre ritkábban járt, míg végül egy ponton teljesen megszakadt a kapcsolata az egyházzal.

Nem utolsó sorban, Júlia, Tímea, Janka és Levente hitbeli eltávolódását az eredményezte, hogy felnőttként már nem tudták összeegyeztetni a szentírási tanításokat a különböző tudományos és filozófiai elméletekkel. Júlia esetében legfőképpen a modern evolúciós elméletek és a csillagászat iránti érdeklődése vezette oda, hogy már nem tudta elfogadni egy felsőbbrendű lény létezését. Emellett kitérését az is meghatározta, hogy

szegregált lakóhelye miatt nem tudott aktívan részt venni az egyházközösség életében. *„Először úgy voltam vele, hogy én továbbra is hiszek, csak másképpen, mint a szüleim.”* Végül az egyetemi tanulmányai és az új párkapcsolata miatt döntött úgy, hogy teljes mértékben eltávolodik az egyháztól és a hittől. *„Rá kellett jönnöm, hogy az egyház és az egész Istenhit csak egy társadalmi konstrukció, ami azért jött létre, hogy megértsük a körülöttünk lévő dolgokat.”*

Tímea az egyetem elkezdését követően kezdett először kételkedni a hitében, ugyanis a természettudományokon tanulva ráébredt arra, hogy a világ megteremtése nem Isten műve, hanem más folyamatok eredménye. Hitének csúcspontja volt a következő időszak, amikor egy helyi ferences közösség programjaihoz csatlakozott. Számtalan baráttra tett szert és egy olyan közösség része lehetett, ami biztonságot nyújtott számára. Az egyetem elvégzését egy kilátástalan és sötét időszak követte az életében, ugyanis bizonytalan volt abban, hol tud elhelyezkedni a végzettségével. Ekkortájt fáradott meg abban, hogy állandóan Isten segítségét és kegyelmét kérje. Hibának érezte egy felső jótól várni a problémák megoldására, miközben az ember valamilyen szinten a saját sorsának a kovácsa. Rájött arra, hogy a jót tenni nem a túlvilági jutalom miatt kell, hanem sokkal inkább azért, mert egy alapvető emberi érték. Megközelítőleg egy fél évig rendszeretlenül járt a vasárnapi szentmisékre és a ferences közösségbe, majd ezt követően végleg megszakította a templombajárást.

Janka fokozatos eltávolódása az egyháztól az egyetemi évei elején kezdődött, amikor a kultúratudományi előadásokon olyan információkkal szembesült, amelyek szerint más nem keresztény népek vallásosságában is megfigyelhetőek olyan elemek, amelyek a kereszténységben is jelen vannak. Ez a felismerés elindította benne a kételkedés folyamatát. Ezt a négyéves folyamatot tovább mélyítette, hogy az egyetem megkezdésével egy új városba költözött, és egy új, de számára nem teljesen idegen közösségben kellett megélnie a hitét. Az ott működő karizmatikus közösség néhány tagját már korábbról ismerte, ami megkönnyítette a beilleszkedést. Ekkortájt vált számára fontossá a környezettudatosság, ami számtalan racionális dilemmát indított el benne. Bár megpróbálta, nem érezte saját stílusának a karizmatikus csoportot, így fokozatosan eltávolodott tőlük. Ezzel párhuzamosan egy új munkahelyen kezdett dolgozni, ahol kulturális rendezvények szervezése mellett megismerkedett olyan elméletekkel, amelyek tovább erősítették a vallástól való távolodását. Először egyre ritkábban gyakorolta a vallását, majd amikor külföldre költözött, egy új fejezet kezdődött az életében, ahol már nem gyakorolta a hitét. Ez az új környezet és az új tapasztalatok végleg eltávolították őt az egyháztól és a vallási gyakorlatoktól.

Levente első törésvonala édesanyja halála után következett be, amikor rövid időre eltávolodott a vallási közösségtől. Ennek ellenére kapcsolatban maradt az egyházközség elöljáróival, mert továbbra is részt vett a táborokban, ahol sikerült visszanyernie a hitét. 18 éves korában azonban ismét előtörték az erős kételyei az egyház működésével és Isten létezésével kapcsolatban, bár továbbra is aktívan gyakorolta hitéletét. Elsőéves egyetemistaként először találkozott a pre-keresztény tartalmakkal és a kozmológiával, ami számtalan olyan kérdést vetett fel benne, amelyekre nem kapott választ az egyházi elöljárók részéről. A több irodalmi és filozófiai szöveggel való találkozás teljesen megváltoztatta nézőpontját, és más színben látta az egyház működését, ami végül ahhoz vezetett, hogy lemorzsolódott a különböző közösségekből. Igazságtalannak tartotta az egyház néhány megnyilvánulását, és feldühítette, hogy a rengeteg kérdésére nem kapott választ, sőt hibáztatták őt ezekért a kérdésekért. Mint mondta, a kitéréséhez valószínűleg az is hozzájárult, hogy az ifjúsági csoport magközössége – amelynek ő is része volt – megbomlott, és nem maradtak meg a jó barátai. Ez a társadalmi és intellektuális izoláció tovább erősítette benne a távolodás érzését, és végül teljesen eltávolodott az egyháztól és a hittől.

Nem minden kitérő személy veszítette el az Istenben vetett hitét, voltak, akik csak az egyházba vetett bizalmukat veszítették el. Fanni például különválasztja az Istent az egyháztól: *„Nem azt kérdőjeleztem meg, hogy továbbra is szeret engem Isten csak azt, hogy ez az egyház tényleg őt közvetíti, és nem csak egy felszínes, külsős dolog.”* Hasonlóan Cecília úgy gondolja, hogy a hit megmaradhat anélkül, hogy az egyházzal lenne szorosan összekötve: *„Nem én távolodtam el az Istentől, hanem az egyház”*. Alexandra elfogadja, hogy lehet valamilyen szervező elv a világ mögött, de úgy véli, az egyház nem képes ezt megfelelően közvetíteni. Janka istenhite ambivalens, ugyanis van, hogy tagadja Isten létezését, néha pedig elismeri azt. Ezzel ellentétben Júlia és Tímea már teljesen elvetik Isten létezését, mivel úgy látják, hogy a világban lévő fájdalom és tragédia összeegyeztethetetlen az isteni jelenléttel.

Mindenkiben közös volt továbbá az, hogy az imádság fontos szerepet töltött be a mindennapjaikban, amely a dekonverzió után teljesen eltűnt. Imáikat automatizálnak és berögzült szokásnak tartották; ennek ellenére, ha véletlenül kihagyták az esti imát, erős büntudatot éreztek. Janka is hasonló büntudatot érzett, ha véletlenül elaludt az esti ima közben. Sára meditativként találta az esti imádságokat, de ha nem végezte el őket, nem tudott elaludni a lelkiismeret-furdalástól. Időnként az életükben megjelenő rossz eseményeket is azzal magyarázták, hogy már nem imádkoznak. Barnabás így fogalmazott: *„Sokszor imádkoztam azért, hogy jobb legyen nekem és mindig attól félttem, hogyha egy éjszaka nem teszem meg ezt, akkor jaj, megver a jó Isten és satöbbi.”* Büntudatot éreztek, ha nem tudtak teljesen belemerülni

az imádságba, és ha elakadtak annak elmondásában. Júlia megjegyezte: „*Mindig attól féltem, hogyha nem mondom el tökéletesen az imát, akkor engem vagy valami közeli családtagomat súlyos baj fogja érni.*” Amikor Alexandra úgy döntött, hogy többé nem fog imádkozni, súlyos rémálmok kezdtek gyötörni. Tímea szemlélődő imamódját a meditáció váltotta fel, ugyanis véleménye szerint, mindkettő arra indította az embert, hogy mélyen önmagába nézve találja meg a belső csendet.

A kitérésre adott reakciók minden esetben negatívak voltak. Cecíliánál a tágabb családi kör és a falubeli ismerősök is észrevették, hogy már nem jár templomba. Az erre vonatkozó kérdésekre Cecília tömören válaszolt: nem megy és kész. Néhányan elfogadóbbak voltak a döntésével kapcsolatban, de a családja is végül belenyugodott a helyzetbe, és nem firtatták tovább, hogy miért marad távol a templomtól. Amikor Fanni barátai afelől érdeklődtek, hogy miért nem látják többé a templomban, egyszerűen azzal válaszolt, hogy nincs kedve, vagy a házi feladatokkal van elfoglalva. Alexandra hasonló válaszokat adott egyházközei barátainak, ami miatt végül teljesen eltávolódtak egymástól. Imola konfrontálódott keresztény barátaival különböző erkölcsi kérdésekben, de végül velük teljesen megszakadt a kapcsolata. Levente barátai kétféleképpen reagáltak a helyzetre: egy részük empátikusan közeledett hozzá, hogy megértsék az eltávolódásának az okát, míg a barátok másik része szándékosan kikerülte őt és másokat is arra intettek, hogy többé ne hívják meg semmilyen vallási eseményre sem. Janka úgy érezte, hogy néhány vallásos barátja észre sem vette az eltávolódását, mivel annyira fokozatos volt. Tímea szülei megértették a lányuk döntését, és nem próbálták meggyőzni annak ellentétéről. Ugyanakkor azt érzi, ha nagymamája tudomására jutott volna az, hogy elhagyta a vallását, több mint bizotsan, hogy neheztelt volna rá. Barnabás és Júlia szülei érzelmileg zsarolták őket döntésük miatt. Barnabás így fogalmazott: „*Először nem is akarták elhinni, azt hitték, hogy valami dolog, amin gyorsan keresztülmegyek és ismét fogok járni a templomba. ... Habár sok idő eltelt azóta, még a mai napig is látom bennünk a csalódottságot emiatt.*”

Fontos megemlíteni, hogy a kitérésüket követően az érintett személyek még nem beszéltek nyíltan a döntésükről. Laura úgy érezte, hogy mindez hiábavaló lett volna: „*Én őszintén azt éreztem, hogy nem találtam volna nyitott fülekre... senki részéről nem találtam nyitottságot erre vonatkozólag.*” Júlia nem találta lényegesnek, hogy elmondja a történetét, mert a mindennapjaira és a kapcsolataira ez kevésbé volt hatással. Janka sem beszélt erről szívesen másoknak, bár volt néhány közeli ismerőse, akivel megosztotta a döntését. Barnabás pedig azért nem mondta el senkinek, mert nem szeretett volna magyarázkodni, és úgy vélte, kevesen értették volna meg a helyzetét.

4.3. Dekonverzió utáni időszak

Az interjúalanyaim számára a valláselhagyás vegyes érzelmeket váltott ki. Egyrészt többen pozitívan élték meg a kitérést, mint egyfajta kiszabadulást, megkönnyebbülést vagy személyes fejlődést. Barnabás például azt mondta: *„Egy irtó nagy megkönnyebülés volt az, amikor tényleg el tudtam engedni teljesen az egész vallásosságomat és már nem görcsöltem azon, hogy mit gondol erről Isten.”* Emellett sokkal nyitottabbak lettek az új lehetőségek iránt, amit utólag is pozitívan értékelték. Levente is hasonlóképpen ráébredésként tekint erre az időszakra, és mai napig hálás azért, hogy tagja lehetett egy ilyen közösségnek. Másrészt azonban gyakran büntudatot is éreztek amiatt, hogy elhagyták a vallásukat. Nehézséget okozott számukra a vallási közösségtől való elszakadás is, amely korábban meghatározó része volt mindennapjaiknak. Janka és Imola például erős szomorúságot tapasztalt, mert egy olyan dolgot veszítettek el, ami nagyon erős és intenzív volt az életükben, mi több identitásuknak szerves részét képezte. Hasonló hiányérzetet tapasztalt Sára is, aki kezdetben felszabadulásként élte meg a vallás elhagyását, majd ezt követően vette észre, hogy mennyi mindent veszített el. Néhány személy számára további problémát jelentett, hogy a kitérés miatt eltávolodtak barátaiktól, és közeli kapcsolataik is megszűntek. Nem utolsósorban, az egyházi intézményekben csalódott valláselhagyók egy része azzal a belső konfliktussal küszködött, hogy nem kellene hibáztassák az egyházat néhány személy hibájáért. *“Még mindig néha büntudatom van azért, hogyha valamit nem köszönök meg az Istennek, s tudom azt, hogy néhány pap hibáját, nem kellene kivetítenem a teljes egyházra, mert ez csak egy apró része, ennek az egész rendszernek.”* (Sára).

A valláselhagyást követően az érintettek általában nem kerestek új spirituális gyakorlatokat, azonban léteznek ez alól kivételek is. Laura például a valláselhagyás után egy ismerősén keresztül hallott a buddhizmusról, ami felkeltette az érdeklődését. Különösen az vonzotta a buddhizmusban, hogy az istenség nem konkrét segítséget ígér, hanem erőt ad a nehézségek átvészeléséhez. Laura úgy érezte, hogy ez a spirituális gyakorlat nem korlátozza őt, hanem inkább arra tanítja, hogy figyelmesebb legyen mások iránt. Részt vett egy buddhista ünnepségen is, de elmondta, hogy többet nem kíván semmilyen vallási szervezet tagja lenni. Mások számára, a valláselhagyás után a jóga és a meditáció vált kiemelten fontossá, mert azt érzik, hogy ez segíti őket a lelki békéjük megőrzésében és a mindennapi stressz kezelésében. Janka bár rendelkezett egy spirituális igénnyel, ma már sokkal racionálisabban tekint a világra és annak működésére. Ugyanakkor a vallásos közösség elvesztése megijesztette őt, de végül a profán közösségekben is megtalálta a helyét. A hasonló struktúrák és elemek, mint a rendszeres

találkozások, mély beszélgetések, belső poénok és hasonló gondolkodásmód, biztonságot nyújtottak számára.

5. Következtetés

Tanulmányomban rávilágítottam arra, hogy a valláselhagyás folyamata az erdélyi magyar fiatalok körében egy sokrétű és komplex jelenség. Az alábbiakban bemutatom a vallásosságuk kialakulásának legfőbb pontjait, ami után ismertettem kitérésük indítékait. Végezetül pedig a döntésükre érkező reakciókat, valamint a valláselhagyást követő trajektóriákat tekintem át.

Elsőként, az interjúalanyaim számára kulcsfontosságú volt a vallásosságuk kialakulása során az egyházi közösségbe való beletagolódásuk. Habár a keresztény hit alapjait a családban sajátították el, a vallásosságuk mégis akkor erősödött meg amikor ministrálni kezdtek vagy csatlakoztak a dicsőítő zenekarba. Korábban csupán vasárnaponként jártak a templomba, azonban a különféle szolgálatok elvállalása után hétköznaponként már több órát töltöttek el ott. Néhány esetben már az is hittük fellendítését eredményezte, ha egy ifjúsági közösséghez csatlakoztak, ahol a közösség és az egymással való kapcsolattartás került előtérbe. Párhuzamosan egyfajta közösségi élethez is kapcsolódtak, ami már nem csak a vallásosságukat határozta meg, hanem a mindennapjaikat is. Ezáltal jelentősen megerősödtek az egyházi ünnepek és szertartások szerepe a vallásosságukban.

Másodszor, a szentírási tanítások, illetve a dogmák is meghatározták a személyiségüket és világméjük. A plébániai hitoktatásban részesülő személyek kritikával illették az oktatás minőségét, azonban megemlítették, hogy az állami iskolákban zajló hittanórák már élvezhetőbbek voltak. Általában az alapvető egyházi tanítások meghatározták a mindennapi cselekedeteiket, több személy esetében egy társadalmi normát nyújtott. A különféle vallási tanítások jelentősen befolyásolták az érintettek istenképét: egyesek, egy szerető és könyörületes Istent képzeltek el, míg mások számára egy büntető és szigorú istenkép rajzolódott ki.

A dekonverziót egy folyamatként értelmezem, ami több tényező együttes hatására jön létre. Megállapításaim során az összes esetben a vallástól való eltávolodás fokozatos és nem hirtelen következett be. Ebben az összefüggésben az érintettek nem egyetlen ok miatt döntöttek a távozás mellett, hanem több indíték hatására. Dolgozatomban az első tényezőt, tehát a valláselhagyás útján elindító okot említem meg.

A valláselhagyást leginkább az egyházi intézményekben való csalódás, az intellektuális kétely, valamint a személyes tragédiák határozták meg. Az érintett személyek beszámolóit

alapján, az egyházi közösségekben bizonyos személyek jobban beágyazódtak a helyi struktúrában, ami által különböző előnyökben részesülhettek. Egy személy pozíciója az egyházi közösségben attól függött, hogy az illető milyen kapcsolati és gazdasági tőkével rendelkezik. A kitérők ezt igazságtalannak ítélték meg, ami elindította őket a dekonverzió útján. Másrészt az életben bekövetkezett személyes tragédiák, mint például egy haláleset ébresztett kétséget, majd vezetett a vallás elhagyásához. Nem utolsósorban egy személy esetében a kitérés elindítója az egyházi dogmák, valamint a modernkori tudományos elméletek összeférhetlensége volt.

A kitérést követő időszakra meghatározó volt a döntéssel kapcsolatos ambivalens megítélés. Néhány személy pozitívan élte meg az egyháztól való eltávolódását, mint egyfajta felszabadulást vagy személyes fejlődést. Velük ellentétben, azonban más személyeknél jelen volt a döntéssel kapcsolatos bűntudat: például az imádkozás félbeszakításánál volt, aki az isteni büntetéstől félt, más pedig súlyos rémálmok gyötörték hosszú ideig.

Döntésüket leginkább negatívan fogadták: egyesek szüleik érzelmi zsarolásával kellett szembesülniük, mások pedig elvesztették a legközelebbi barátait. Mindemellett jellemző volt a kitértek többségére, hogy nem merték elmondani a döntésüket családtagjaik, ismerőseik számára, mert nem számítottak megértésre részükről.

6. Bibliográfia

- Barbour, J. D. (1994). *Versions of deconversion: Autobiography and the loss of faith*. University Press of Virginia.
- Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése tanulmányok* (Ferge Zsuzsa, Ádám Péter, & Léderer Pál, Szerk.). Gondolat.
- Casanova, José. (1994). *Public Religions in the Modern World*. University of Chicago Press.
- Cragun, R. T., & Hammer, J. H. (2011). "One Person's Apostate is Another Person's Convert": What Terminology Tells Us about Pro-Religious Hegemony in the Sociology of Religion. *Humanity & Society*, 35(1–2), 149–175.
<https://doi.org/10.1177/016059761103500107>
- Dr. Veres, A. (1993). *Erkölcsteológia*.
- Ebaugh, H. R. F. (1988). *Becoming an ex: The process of role exit*. University of Chicago Press.
- Enstedt, D., Larsson, G., & Mantsinen, T. T. (Szerk.). (2020). Leaving Religion: Introducing the Field. In *Handbook of leaving religion*. Brill.
- Faix, T., Hofmann, M., Künkler, T., & Varga, R. (2020). *Miért nem hiszek már? Amikor a fiatalok elvesztik a hitüket*. Koinónia.
- Fazzino, L. L. (2014). Leaving the Church Behind: Applying a Deconversion Perspective to Evangelical Exit Narratives. *Journal of Contemporary Religion*, 29(2), 249–266.
<https://doi.org/10.1080/13537903.2014.903664>
- Fenelon, A., & Danielsen, S. (2016). Leaving my religion: Understanding the relationship between religious disaffiliation, health, and well-being. *Social Science Research*, 57, 49–62. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.01.007>
- Fowler, J. W. (1991). Stages in faith consciousness. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1991(52), 27–45. <https://doi.org/10.1002/cd.23219915204>
- Keller, B., Klein, C., Hood, R. W., & Streib, H. (2013). Deconversion and Religious or Spiritual Transformation. In H. Westerink (Szerk.), *Constructs of Meaning and Religious Transformation* (1. kiad., o. 119–140). V&R unipress.
<https://doi.org/10.14220/9783737000994.119>
- Kiss, D. (2001). *Egy Hetednapi Adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők: Köt. WEB SZOCIOLÓGIAI FOLYÓIRAT* (o. 54–65).
- Kiss, D. (2013). A Kárpát-medencei magyar fiatalok vallásossága. In E. Vita & V. Veres (Szerk.), *Változó ifjúság a Kárpát-medence országaiban* (o. 122–159). Editia Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale.

- Kiss, D. (2018). *Churches and Religious Life: Köt. Unequal Accommodation of Minority Rights: Hungarians in Transylvania* (N. Bárdi, I. Horváth, T. Kiss, I. G. Székely, & T. Toró, Szerk.; 1st ed. 2018, o. 293–317). Springer International Publishing : Imprint: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-78893-7>
- Kiss, D. (2020). „Nekünk csak ez van”: Vallás és egyházak a rendszerváltás utáni Erdélyben. Exit Kiadó.
- Krok, D., Falewicz, A., & Szcześniak, M. (2024). Do Catholic Religious Practices Attenuate the Deconversion of Emerging Adults in Poland? The Mediating Role of Transcendent Indebtedness. *Religions*, 15(1), 85. <https://doi.org/10.3390/rel15010085>
- Mauss, A. L. (1969). Dimensions of Religious Defection. *Review of Religious Research*, 10(3), 128. <https://doi.org/10.2307/3510739>
- McGuire, M. B. (1992). *Religion, the social context* (3rd ed). Wadsworth Pub. Co.
- Nica, A. (2019). Exiters of religious fundamentalism: Reconstruction of social support and relationships related to well-being. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(5), 543–556. <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1636015>
- Rizzuto, A.-M. (1981). *Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. University of Chicago Press.
- Roof, W. C. (1978). Alienation and apostasy. *Society*, 15(4), 41–45. <https://doi.org/10.1007/BF02694710>
- Streib, H. (2001). Faith Development Theory Revisited: The Religious Styles Perspective. *International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 143–158. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1103_02
- Streib, H. (2021). Leaving religion: Deconversion. *Current Opinion in Psychology*, 40, 139–144. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.09.007>
- Streib, H., Hood, R. W., Keller, B., Csöff, R.-M., & Silver, C. F. (2009). *Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America* (1. kiad.). Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666604393>
- Streib, H., & Keller, B. (2004). The Variety of Deconversion Experiences: Contours of a Concept in Respect to Empirical Research. *Archive for the Psychology of Religion*, 26(1), 181–200. <https://doi.org/10.1163/0084672053598030>
- Streib, H., & Keller, B. (2018). *Manual for the Assessment of Religious Styles in Faith Development Interviews (Fourth, revised edition of the Manual for Faith Development*

- Research*) (o. 5851604 bytes) [Application/pdf]. [object Object].
<https://doi.org/10.4119/UNIBI/2920987>
- Streib, H., Keller, B., Bullik, R., Steppacher, A., Silver, C. F., Durham, M., Barker, S. B., & Hood, R. W. (2021). *Deconversion Revisited: Biographical Studies and Psycho-metric Analyses Ten Years Later* (1. kiad.). Vandenhoeck & Ruprecht.
<https://doi.org/10.13109/9783666568688>
- Streib, H., & Klein, C. (2013). Atheists, agnostics, and apostates. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Szerk.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol 1): Context, theory, and research*. (o. 713–728). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14045-040>
- Vargas, N. (2012). Retrospective Accounts of Religious Disaffiliation in the United States: Stressors, Skepticism, and Political Factors. *Sociology of Religion*, 73(2), 200–223.
<https://doi.org/10.1093/socrel/srr044>
- Verhagen, P. J. (2022). Lived Religion. Proposal for a new, congenial definition. *Academia Letters*. <https://doi.org/10.20935/AL4713>
- Wilson, B. R. (2002). *Religion in sociological perspective* (Repr). Oxford Univ. Press.
- Wright, A. S. (1998). Exploring Factors That Shape the Apostate Role. In D. G. Bromley (Szerk.), *The politics of religious apostasy: The role of apostates in the transformation of religious movements*. Praeger.
- Wuthnow, R., & Glock, C. Y. (1973). Religious Loyalty, Defection, and Experimentation among College Youth. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12(2), 157.
<https://doi.org/10.2307/1384887>
- Zuckerman, P. (2011). *Faith no more: Why people reject religion*. Oxford University Press.